

Odjeci društvene zbilje u obiteljskoj sferi. Posljednji Stipančići i hrvatsko kulturno-političko ozračje u 19. stoljeću

Sažetak

Rad prikazuje dinamičnu obiteljsku i društveno-političku sliku Senja u prvoj polovici 19. stoljeća kroz kategoriju odnosa moći i fenomena autoriteta. Ta je dinamika vidljiva u romanu Vjenceslava Novaka *Posljednji Stipančići* zbog čega je zanimljivo uspostaviti međuo-
nos književnosti i historiografije na konkretnim primjerima. Budući da je u 19. stoljeću moć, na prvu, najvidljivija u sustavu patrijarhata, rad će pokušati dati postmodernističku sliku kompleksnosti takve moći (Foucaultova mikrofizika moći) i prikazati njenu dinamiku u strukturama svakodnevnog života te u kontekstu širih društvenih promjena.

Ključne riječi

moć, autoritet, obitelj, Senj, Vjenceslav Novak, Posljednji Stipančići, Michel Foucault, 19. stoljeće

1. Uvod

Cilj je rada na primjeru romana *Posljednji Stipančići* prikazati elemente društvene zbilje koji su u prvoj polovici 19. stoljeća utjecali na javni i obiteljski život te fenomen autoriteta koji na poseban način povezuje obje domene. Bez obzira na to govori li se o državnim, vjerskim ili obiteljskim autoritetima, njihovo javno propitivanje i kritiziranje često izaziva društvenu polarizaciju. Uzrok tomu zasigurno je u povezanosti autoriteta s kategorijom moći koja je sveprisutna i duboko ukorijenjena u strukturama svakodnevnog života. U 19. stoljeću moć je prisutna u sustavu patrijarhata koji drži sva četiri zida obiteljskoga života, no rad će nastojati pružiti postmodernističku sliku

kompleksnosti takve moći. U pokušaju konkretnoga detektiranja i razumijevanja ovih kompleksnih fenomena poslužio je roman Vjenceslava Novaka *Posljednji Stipančići* koji podjednako u obiteljskoj i javnoj sferi zrcali neke od fenomena u kontekstu društveno-političkih promjena prve polovice 19. stoljeća.

Otkad je historiografija sredinom 20. stoljeća dospjela pod kritiku strukturalističke naratologije, u povjesničarskoj se zajednici počelo intenzivnije raspravljati o utjecaju književne teorije s obzirom na tzv. lingvistički obrat Haydena Whitea koji je nastojao izbrisati granice između povijesti i književnosti, odnosno činjenica i fikcije. Rasprave otvorene na tu temu iznjedrile su drugačije pristupe povijesti i dovele do proširivanja granica historiografije. Takvo je promišljanje stavilo pažnju na društvene procese udaljavajući se od tradicionalne događajne povijesti. U tom smislu, ovaj je rad usmjeren prema drugačijim načinima iščitavanja prošlosti.

U kontekstu odnosa književnosti i historiografije, takav pristup, uz prikladne metode, može rasvijetliti neke aspekte prošlosti koji su ostali skriveni te se zbog toga metodološka načela rada temelje na interdisciplinarnom pristupu. Osim književnosti, koristit će se i spoznaje drugih društveno-humanističkih disciplina kao što su psihologija i sociologija, a one će biti značajne u analizi obiteljskih odnosa i odnosa među rodovima. Za analizu obiteljskih odnosa i lokalnih specifičnosti Senja korištena je mikrohistorija jer pruža precizniji uvid u svakodnevicu Senja te obiteljski život Stipančića. Za prikaz društveno-političke situacije u Senju i obiteljskih odnosa komparativnom će se metodom pokušati usporediti podudarnost povijesne realnosti i književnoga narativa. Analizi teme doprinijele su i društvene teorije, posebno feministička teorija zbog problematike rodnih odnosa i zastupljenosti tema autoriteta i patrijarhalnosti. Ne bi li se odgovorilo na pitanje gdje se moć nalazi, kako se konstruira i postoji li kao takva izvan subjekta na koji djeluje, posegnut će se za *mikrofizikom moći* Michela Foucaulta pomoću koje će se nastojati analizirati diskurs o javnim i obiteljskim odnosima moći te način na koji taj diskurs gradi subjekte na koje se odnosi.

Povijest grada Senja u historiografiji nije opsežna usprkos postojanju specijaliziranoga zbornika koji se bavi poviješću Senja. S druge strane, historiografski sadržaj o autoritetu, patrijarhatu i obitelji općenito je nedostatan i konkretna literatura ne postoji. Upravo se zbog toga interdisciplinarni pristup pokazao korisnim, jer je sociološka, psihološka i etnološka literatura pridonijela nedostatnim historiografskim spoznajama o problematiki moći, autoriteta, patrijarhata i obitelji. S obzirom na raznolikost literature iz različitih društveno-humanističkih disciplina, tema je zahtijevala mnoge rekonstrukcije.

2. Društveno-politička slika hrvatskih zemalja i senjskoga kraja

S obzirom na orijentiranost rada prema društvenoj problematici, potrebno je staviti fokus na opće promjene i fenomene 19. stoljeća. Zbog navedenoga, najprije će se iznijeti sažet pregled društveno-političke slike hrvatskih zemalja i lokalnih prilika senjskog kraja. Takav uvid u društveno, političko i kulturno ozračje, dat će perspektivu Novakovom romanu i međuodnosu povijesti i književnosti.

Nacionalni su pokreti u europskim zemljama započeli krajem 18. stoljeća, a završili u drugoj polovici 19. stoljeća. Potaknuti idejama Francuske revolucije i korjenitim društvenim i političkim promjenama, cilj im je bio ujediniti dijelove vlastitih naroda i stvoriti modernu naciju na osnovama teritorijalne cjelovitosti, jedinstvenoga književnog jezika, kulturne i emocionalne integracije, jedinstvenih propisa i mjera, jednakosti pred zakonom te građanskih i ljudskih prava. U skladu s tim, tranzicija iz dugotrajne feudalne društvene stvarnosti prema građanskom društvu temeljila

se na dvama ciljevima, na nacionalno-jezičnoj unifikaciji i nacionalno-teritorijalnoj integraciji. Na području hrvatskih zemalja¹ prepreke tim ciljevima predstavljala je dezintegracija teritorija. U tom kontekstu, hrvatski narodni preporod, kao i drugi pokreti u Europi, imao je svoje specifičnosti, pripreme i teškoće.² Teškoće u ostvarenju nacionalno-teritorijalne integracije³ hrvatske nacije leže u dezintegracijskim faktorima koji su počeli u 16. stoljeću. To je utjecalo na stvaranje zasebnih političko-teritorijalnih jedinica sa slabom ili nepostojećom komunikacijom, ovisno o političkoj vlasti koja je upravljala tim područjima.⁴ Osim geografske izolacije, to se odrazilo i na lokalizme, različitosti u kulturi elita i puka te u narječjima. Budući da je jezična unifikacija preduvjet sporazumijevanja nacije, važan integrativni element zrcalio se upravo u jeziku i književnosti, konkretno stvaranjem novoštokavske baze za proces standardizacije hrvatskoga jezika. Društvene strukture koje su obuhvaćale dijelove hrvatskoga prostora, uoči početka procesa nacionalne integracije, nisu omogućivale niti komunikaciju niti društvenu pokretljivost, što je stvaralo teškoće i različitost u interesima. U okviru svojega vremena te probleme razumije i Novak te piše o njima u romanu.⁵ Za konkretnu promjenu bila je nužna propaganda koja bi mobilizirala političku javnost, detektirajući zajedničke veze kojima bi se prevladali elementi dezintegracije. U tom je smislu ilirski pokret⁶ bitno utjecao na integraciju hrvatske nacije, iako je uključio tek dio hrvatskoga društva. Zbog neusklađenoga kretanja teritorijalno-političkih jedinica prema integraciji, prijelaz iz preporodne faze u razdoblje masovnog nacionalnoga pokreta bio je spor. Bez društvene snage građanstva u političkome i gospodarskome pogledu, taj je proces dugo bio ograničen samo kulturnom djelatnošću, uglavnom produkcijom budnica. No upravo se kulturna homogenizacija pokazala ključnom jer je kreiranjem hrvatske nacionalne kulture na temeljima nove građanske kulture započeo proces definiranja zajedničkih vrijednosti buduće hrvatske nacije. Pored toga, širenjem organiziranoga školstva, standardizacijom književnog jezika, književnosti i umjetnosti, omogućena je komunikacija, što je potaknulo nacionalnu solidarnost i zajedničku volju.⁷

Može se zaključiti da je u 19. stoljeću proces integracije obuhvaćao nužne strukturalne elemente za izgradnju nacije unatoč društveno-političkim različitostima. Politička, društvena i gospodarska sastavnica bile su slabe točke u tom procesu zbog nerazvijenosti hrvatskoga građanstva, austrijskih i mađarskih političkih i gospodarskih interesa prema hrvatskim zemljama, malobrojnoga kapitala, nepostojanja zajedničkoga tržišta, teritorijalne odvojenosti i nepovezanosti, slabe društvene pokretljivosti i tradicionalnih društvenih oblika koji su se opirali promjenama. To je predstavljalo teškoće i usporavalo proces.⁸ Usprkos ograničenjima političkoga, društvenoga i gospodarskoga života, počeo se stvarati temelj za nastanak građansko-demokratske političke zajednice, gospodarske koncentracije i kulturne homogenizacije.

3. Predpreporodni kontekst

Radnja romana smještena je u predpreporodno vrijeme te zahtijeva osvrt na konkretnu političku, društvenu i gospodarsku situaciju u hrvatskim zemljama. Europski politički kontekst vezan uz Napoleonova osvajanja krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća promijenio je postojeće stanje u Habsburškoj Monarhiji te se odrazio i na upravno-teritorijalne promjene u hrvatskim zemljama. Monarhija je izgubila velik dio teritorija i važan izlaz na more, a Francuska je administrativno ujedinila ta područja u Ilirske provincije⁹, uveden je *Code civile* koji je unio modernizacijske elemente¹⁰ i započeo društvene promjene na tom području.¹¹ Nema sumnje da se u kratkotrajnoj francuskoj upravi stvorio temelj za kasnije političke, društvene

i modernizacijske procese koje je dovršio hrvatski nacionalni pokret. Porazom Napoleona 1815. godine i „prepravljajem“ europske karte na Bečkom kongresu, Habsburškoj Monarhiji ponovno su vraćene Ilirske provincije te su hrvatske zemlje zbog promijenjenih geopolitičkih okolnosti imale priliku ujediniti se, no zbog vojnih i gospodarskih interesa bečkoga dvora, vezanih uz Vojnu krajinu, to se nije dogodilo. Novak to opisuje u romanu.¹²

Pored bečkih, jačali su i mađarski pritisci. Mađari su iskoristili mađarski jezik kao sredstvo za vlastite političke ciljeve (tzv. mađarizacija) u Banskoj Hrvatskoj. Na zajedničkom Ugarskom saboru u Požunu zahtijevali su da se mađarski uvede u hrvatske škole kao nastavni predmet, potom kao nastavni jezik te kasnije kao službeni jezik. Hrvatska politička tijela, plemstvo, građanstvo i inteligencija tomu su se odupirali pravnim dokumentima, običajnim, municipalnim pravima i temeljnim zakonima¹³, dokazujući kako Hrvatska nikada nije bila dio Ugarske svojom državnošću. Također, mađarska politika je pokušavala ovladati Bansom Hrvatskom kao gospodarskim prostorom.¹⁴ Zbog takve je situacije raslo antimađarsko raspoloženje i svijest o potrebi organiziranja i jačanja hrvatskoga otpora.¹⁵ Za razliku od starije hrvatske inteligencije koja je bila vezana uz državne službe, mlađa se inteligencija razvila iz poslovnoga građanstva te je školovanjem u Zagrebu i ostalim gradovima Monarhije, pod utjecajem drugih slavenskih nacionalnih pokreta u Monarhiji, bila spremna na sustavniji kulturni i politički angažman.¹⁶ Većina ih se nakon studija vratila kako bi se zaposlili u državnim službama s ciljem aktivnoga javnog kulturnog i političkog djelovanja. Među njima posebne zasluge imali su Ljudevit Gaj, Ivan Derkos, Josip Kušević i Janko Drašković. Nakon što je Gajevom inicijativom od kralja odobreno izdavanje novina na hrvatskom jeziku *Novina horvatskih* i priloga *Danice*, građanske su snage imale ključno sredstvo za širenje ideja ilirizma i homogenizaciju nacije. Time je završilo predpreporodno razdoblje.¹⁷

4. Političko ozračje:

Senj u predpreporodnom razdoblju između povijesti i književnosti

U kontekstu međuodnosa povijesti i književnosti, potrebno je književne činjenice romana *Posljednji Stipančići* usporediti s onim povijesnim. Na taj će se način pokušati dobiti odgovor na pitanje koliko se književni narativ podudara sa senjskom svakodnevicom. Novak u *Posljednjim Stipančićima* politički dio radnje romana smješta između 1822. i 1834. godine, nakon sloma apsolutizma Franje II. do početka preporodnog razdoblja koje se obilježava odobrenjem izdavanja *Novina horvatskih*. Politička previranja u Senju Novak započinje 1826./1827. godine.¹⁸ U Banskoj su Hrvatskoj, u sklopu preporodnih ideja koje su poticale nacionalno-integracijske procese, izraženi otvoreni stavovi o nužnosti sjedinjenja Vojne krajine s Bansom Hrvatskom.¹⁹ Te su ideje podupirali krajiški časnici hrvatskoga podrijetla, posebno svećenici i učitelji koji su u svojim sredinama počeli aktivan angažman, no zbog svojih su namjera dolazili u česte sukobe s austrijskom vojnom vlasti.²⁰ Te ideje i sukobi prikazani su u romanu.²¹ S druge strane vodio se otpor prema Mađarima koji su ponovno pokrenuli zahtjev za uvođenjem mađarskog jezika u Hrvatskoj. Hrvatski je sabor popustio u dijelu zahtjeva te donio zaključak da se u škole uvede mađarski kao obavezan predmet, no to nije zadovoljilo Mađare. Njihov je interes bila potpuna supremacija u Ugarskoj koja je kao država trebala biti teritorijalno proširena do Jadranskog mora sa mađarskim kao službenim jezikom.²² Taj mađarski pritisak prikazan je u romanu.²³

Po pitanju ilirskog pokreta u Senju je bilo i pristaša i protivnika. Pritom, Novak razlikuje onaj dio građana koji je pristao uz ideje pokreta zbog otpora protiv vojne

vlasti koja je ograničavala tradicionalno slobodni javni život grada, zatim one koji su pokret podržavali kao širi interes hrvatskoga naroda te one koji nisu podržavali pokret zbog vlastitih interesa te su zbog karijera i dobro plaćenih službi bili lojalni vojnoj vlasti.²⁴ Očito je da pristaše preporodnoga pokreta nisu bili svjesni razlike između etničke zajednice i nacije te su bili uvjereni da je hrvatska nacija postojala već u srednjem vijeku, ali da su njezini pripadnici bili „uspavani“ zbog strane vlasti te da ih samo treba „probuditi“ i potaknuti na samostalan politički život. Dakle, preporoditelji, kao i Novak²⁵, iz vlastite perspektive nisu mogli razumijeti da upravo sudjeluju u procesu stvaranja potpuno nove zajednice, nacije.²⁶

Teme kojima se Novak u romanu bavi su aktualne i u skladu s povijesnim trenutkom prikazuju društveno-političku i gospodarsku situaciju. To je razvidno na mjestima gdje se govori o povredi statutarnih prava od strane vojnih vlasti i neuspješnim pokušajima održavanja ravnoteže među suprotstavljenim interesima vojne uprave i građana. S druge strane, Novak daje prioritet ideji ilirizma, u širem južnoslavenskom kontekstu, na štetu lokalne autonomije i integracije.²⁷ Ovdje treba razlikovati nekoliko činjenica. Prvo, Vjenceslav Novak roman piše krajem 19. stoljeća u Zagrebu, a ne u Senju. Drugo, Vojna krajina je 1881. razvojačena i sa Senjom priključena Banskoj Hrvatskoj. Dakle, Novak je zanemario važnost tih tema jer su izgubile aktualnost. Treće, Novak je već godinama u Zagrebu i piše roman u vrijeme banovanja Khuena Hedervarya, dakle pojačane mađarizacije u javnom prostoru Banske Hrvatske. Četvrto, kao odgovor na postojeću krizu dualizma krajem stoljeća u Austro-Ugarskoj među slavenskim narodima, javila se ideja jugoslavenskog trijalizma. Ideja je dobila život u suradnji sa srpskim političarima pokušajem stvaranja treće južnoslavenske jedinice unutar Monarhije. Imajući na umu aktualni politički kontekst u kojem nastaje roman može se zaključiti da je Novak preneglašavanjem mađarizacije, stavljajući pažnju na jugoslavensku ideju, preslikao aktualnu političku situaciju Zagreba krajem stoljeća na Senj prve polovice 19. stoljeća.

5. Društvo u transformaciji: društvene prilike u Senju u prvoj polovici 19. stoljeća

Kraj 18. i početak 19. stoljeća vrijeme je u kojem su promjene u društvu protresle temelje postojećih društvenih struktura. Uzrok promjena bile su ideje Francuske revolucije koje su s društvene pozornice uklonile privilegirane, feudalne strukture *ancien regimea* i otvorile put građanskom tipu društva koje je počivalo na idejama o jednakim pravima svih građana jedne države. Te su ideje imale svoje utemeljenje u reformama prosvijećenoga apsolutizma, a kasnije su se nacionalnim ideologijama širile na ostale europske države i odbrojavale posljednje dane starim društvenim strukturama. Isto se, kasnije, dogodilo i na području hrvatskih zemalja. Iako su 1848. godine feudalni odnosi službeno ukinuti, u Hrvatskoj se promjene u društvenoj strukturi mogu uočiti i prije tog događaja. Razvidno je da se promjenama privilegirani slojevi nisu znali prilagoditi, a to je Novak oprimjerio sa Stipančićima. Slični društveni problemi okupirali su, osim Novaka i autore poput Gjalskog i Vojnovića koji su, svaki adekvatno svojoj društvenoj sredini, opisivali propast privilegiranih društvenih skupina, zagorskih plemića (*Pod starimi krovovi*) i dubrovačke vlastele (*Dubrovačka trilogija*).²⁸

Tražeci odgovor na pitanje koliko se povijesne činjenice slažu s književnim narativom društveno-političke situacije u Senju potrebno je pružiti uvid u društvenu strukturu jer nerijetko horizontalni presjek društva ilustrira i odnose moći unutar sredine.²⁹ Novakova prozna kronika senjskoga života obuhvatila je sve značajnije pojave u društveno-ekonomskom, političkom i kulturnom životu grada Senja, kao i stanovnike, trgovačko građanstvo koje je uz plemstvo i vojnu upravu predstavljao

društvenu elitu Grada.³⁰ Također, u *Posljednjim Stipančićima* prikazuju se ilirske ideje, govori se o usponu građanstva koje, polako ali sigurno, zauzima plemićke pozicije. Toga je svjestan i Novak kada u romanu opisuje društvene odnose.³¹ Kako bi analizirali društvenu sliku Senja, najprije treba definirati pojam gradskog plemstva (patricijata) i građanstva te opisati njihove uloge. To će dati uvid u društvenu strukturu grada i pokazati odnose političke moći unutar Senja. Gradsko plemstvo nije bilo plemstvo feudalnoga tipa jer ono kao gradska elita predstavlja vlast bogatih, najčešće trgovaca i vojnih časnika koji kasnije dobivaju i plemićke titule. Gradsko se plemstvo još naziva i patricijat.³² Kao nositelji gradske vlasti, patriciji su bili najzaslužniji za nastanak srednjovjekovnoga grada i njegov razvoj u narednim stoljećima od trgovine, školstva, javnih radova, vojske i policije do arhitektonskih dostignuća.³³ Senjsko se plemstvo formiralo prije dolaska Osmanlija u zaleđe Senja. Na hrvatskome ranosrednjovjekovnom prostoru plemićki naslov stjecao se kraljevskom darovnicom ili plemićkom poveljom, tzv. grbovnicom, koja se dodjeljivala za različite doprinose.

O postojanju senjskog plemstva potvrde postoje od 15. stoljeća, na što upućuju heraldički kameni spomenici iz Senja. Po svome podrijetlu senjsko plemstvo nije homogeno. Dijeli se na autohtone obitelji iz Senja, okolice, Krka, Hreljina, Bakra, Modruša, Like, iz Dalmacije pod upravom Venecije te iz Bosne i Hercegovine koji su došli pred prodorom Osmanlija. Od njih neki su već stigli s plemićkom titulom, a neki su kao trgovci, pomorci ili časnici, zbog specifičnih zasluga prema Gradu, zaslužili plemićku titulu. Mnogi su bili upisani u patricijat grada Senja. Nakon što je Senj postao dio Vojne krajine društvena promidžba ostvarivala se vojnom službom u vojnom i administrativnom aparatu Vojne krajine.

Plemstvo je obnašalo javne dužnosti te se često nazivalo *političkim narodom*, međutim, plemstvo je bilo nerijetko regionalno heterogeno u oblicima i opsegu političke participacije, fiskalnim pravima, gospodarskom statusu, privilegijima i načinom stjecanja imovine.³⁴ Dominantna podjela i dalje je bila ona na plemenite i neplemenite. Život plemstva bio je društveno, kulturno i prostorno izdvojen jer biti plemićem značilo je pripadati društvenomu vrhu i imati sigurnu egzistenciju. Simbolički kapital i svakodnevne prakse integrirali su plemstvo na hrvatskome prostoru na društvenoj razini. Svojim držanjem i pojavom plemstvo je slalo poruku da su malobrojna, ali moćna elita.³⁵ U Senju je bilo plemićkih obitelji iz Njemačke, Austrije, Kranjske i Mađarske; primjerice Ritter Vitezovići kojima su habsburški vladari podijelili plemstvo i grb za različite zasluge. Dolazili su u Senj zbog trgovačkih i vojnih poslova, prilagodili su se novoj sredini i isticali kao vrsni trgovci, pomorci, vojnici, državni službenici ili crkveni velikodostojnici. Dali su biljeg vojnom, gospodarskom, političkom i kulturnom životu grada. Isticali su svoje grbove na pročeljima obiteljskih kuća, na obiteljskim grobnicama, u poveljama i potvrđama te na taj način ostavili tragove svojega prisustva u prošlosti Grada.³⁶ Te osobine plemstva i tragove zlatnoga doba senjske povijesti opisao je Novak u romanu.³⁷

Hrvatsko plemstvo imalo je veliku ulogu u procesu nacionalne integracije i modernizacijskim procesima i u tome je sudjelovalo zajedno s građanskom elitom, za razliku od ugarskoga koje je bilo isključivi nositelj nacionalnog pokreta.³⁸ Hrvatski narodni preporod pokazao je da je plemstvo u pogledu stava prema nacionalnom pitanju podijeljeno, što Novak eksplicitno komentira u romanu.³⁹ Dio plemstva podržavalo je preporod, no osim drugačijega stava prema nacionalnome pitanju, plemstvo je bilo podijeljeno i oko političkoga pitanja te u odnosu prema modernizaciji. Od kraja 18. stoljeća te su društvene skupine bile suočene s promjenama i reformama u feudalnom sustavu, a od 1848. godine s intenzivnom modernizacijom. S tim u vezi, dio je prihvatio reforme, a dio je ostao konzervativan. Novak je propadanje povlaštenih skupina prikazao nestankom uglednih obitelji s društvene pozornice.⁴⁰

Pojam građanstva složen je i ima nekoliko značenja. Označuje pripadnost građana slobodnih kraljevskih gradova, građana u političko-pravnom pogledu kao *cives*, građana države od druge polovice 18. stoljeća i građansku klasu kao pojam 19. stoljeća. Građanstvo je steklo građanska prava u slobodnim kraljevskim gradovima, mjestima kojima je vladar poveljama garantirao određena prava. Jezgru tog građanstva činili su obrtnici i trgovci, koji su često bili politički neaktivni, opirali se modernizaciji i nisu se uspjeli prilagoditi novom tržišnom gospodarstvu.⁴¹ To spominje i Novak.⁴² U definiciji, građansko je pravo bilo ograničeno konfesionalnim, spolnim, dobним, ekonomskim i moralnim kriterijima. Zbog toga se ono dodjeljivalo samo punoljetnim muškarcima, katolicima, koji su bili potomci zakonitih brakova, oženjeni, neporočni, kućevlasnici ili vlasnici nekretnine uz uvjet da su barem godinu dana boravili u dotičnom gradu. U strukturi građanske inteligencije prevladavala je pravna inteligencija jer je takvo obrazovanje nudilo razna zanimanja u državnim službama od odvjetnika, sudaca i bilježnika pa do službenika u javnoj upravi. Obrazovanje su stjecali na zagrebačkoj Akademiji ili na stranim akademijama i sveučilištima u Beču, Grazu i Pešti. Pripadnici pravne inteligencije bili su uglavnom Hrvati i Mađari zbog zajedničkoga hrvatsko-ugarskog pravnog korpusa. Prvi veliki društveni uspon građanska inteligencija bilježi za vrijeme prosvijećenog apsolutizma, a tijekom predpreporodnog razdoblja taj je uspon bio sve intenzivniji. U prilog tome govori činjenica da je do 1830. godine polovica studenata na zagrebačkoj Akademiji bila građanskog podrijetla.⁴³ Među senjskim intelektualcima koji su bili pristalice narodnog pokreta Novak izdvaja primjer mladoga teologa.⁴⁴ Pored inteligencije koja je predvodila preporodni pokret i svećenstvo je bilo jedan od njegovih glavnih promicatelja. Iveljić ističe grad Senj kao biskupsko središte koji je zbog djelovanja katoličkoga klera bio važna točka pokreta. Važna uloga svećenstva prikazana je u *Posljednjim Stipančićima* na primjeru kanonika Vukasovića koji je od početka gorljivo podržavao hrvatski preporodni pokret.⁴⁵

Hrvatsko je društvo u prvoj polovici 19. stoljeća još uvijek bilo izrazito hijerarhizirano; stoga je pripadnost određenom staležu uvjetovala pravni i materijalni status te utjecala na svakodnevni život pojedinaca i skupina. Razlike između povlaštenoga gornjeg i obespravljenoga i siromašnoga donjeg dijela društva bile su vrlo izražene, a marginalizacija se događala iz niza razloga – moralnih, materijalnih, zdravstvenih i sl. U marginalne skupine spadali su prosjaci, mentalni i tjelesni bolesnici, invalidi, siročad, neudane majke, prostitutke, zatvorenici itd. Pojedinaac (ili skupina) postao je marginalan kada je iz raznih razloga neprihvaćen i izbačen iz svoje zajednice, bez obzira na to je li ona seljačka ili plemićka. Oni su smatrani otpadnicima koji nisu dio društvene zajednice i koji ne poštuju njezine norme, tim više ukoliko ne raspolažu nikakvim društvenim utjecajem ili moći. Često su bili izloženi predrasudama, a organi vlasti nad njima su provodili jaku disciplinarnu kontrolu.⁴⁶

Prikazujući društvene strukture i političku angažiranost senjskih elita koje počinju gubiti društvena i gospodarska uporišta Novak je zadržao duh vremena prve polovice stoljeća iako je modernizacijski proces prikazao na daljem stupnju promjena. Razvidno je selektivan u opisima povijesnih događaja, a mjestimice i anakron jer reflektira društveno-političko „znanje“ i pripisuje im karakteristike kraja stoljeća u kojem piše *Stipančiće*.

6. Privatna obiteljska sfera između povijesti i književnosti

Novak je u romanu obuhvatio kompleksnost društvenog života Senja u specifičnom trenutku koji je reflektirao društvene promjene započete u prvoj polovici 19. stoljeća. Govoreći o propadanju povlaštenih društvenih elita i odumiranju patrijarhalnog

života, Novak je prepoznao da novo vrijeme, osim postojeće društvene strukture, razgrađuje i patrijarhalne norme. Taj je proces vidljiv u bračnim i roditeljskim odnosima te ukupnosti obiteljskog života Stipančića. Uzimajući u obzir navedeno, potrebno je usredotočiti se na obitelj kao temeljnu mikrojedinicu i instituciju patrijarhata, na sam patrijarhat i njegovu podlogu i staviti ih u relacije s odnosima moći u društvu kao i s rodnom problematikom koju ti odnosi obilježavaju.

Prvo je potrebno definirati moć jer iz nje proizlazi ljudsko djelovanje i kompleksnost ljudskih i društvenih odnosa. Prema Weberu, moć se definira kao sposobnost jedne osobe da uspostavi svoju volju i autoritet nad drugom. No, misao da je moć jedinstvena, homogena i centralizirana, jednodimenzionalno je tumačenje moći, kakvo ne odgovara kompleksnosti ljudskih odnosa. S druge strane, suvremene sociološke i politološke teorije promatraju moć obuhvatnije. Konkretno, te teorije smatraju da se temeljna pitanja moći vode oko načina na koji je moć raspoređena. Je li raspoređena ravnomjerno i pluralistički ili ju monopolom drži jedna elita, je li ona namjerna, je li stvar volje ili sile, je li globalizirana ili lokalizirana, je li ograničena na donošenje odluka ili se očituje u neodlučivanju, je li potencijal za akciju ili je samo vršenje akcije. Na većinu tih pitanja nemoguće je dobiti jasne i jednoznačne odgovore. S obzirom na to da se u propitivanje moći, u kontekstu autoriteta i patrijarhata, mora uključiti i rodna problematika važno je istaknuti i poziciju feminističke teorije. Ona definira moć kao dominantnu karakteristiku muškog roda i opisuje ju kao izrazito represivnu. Prema H. Arendt rodni odnosi moći jedni su od temeljnih društvenih odnosa koji stvaraju mjesta moći.⁴⁷

U propitivanju i redefiniranju moći značajan doprinos i pomak prema drugačijem iščitavanju dao je filozof Michel Foucault. On je istraživao moć kao strukturalni tip društvenih odnosa u koji su uključeni svi subjekti. On ne govori o moći kao nečemu što postoji plastično izvan društvenih odnosa, nego kao o dinamičnoj mreži međuodnosa koja se konstruira unutar njih i u kojem subjekti nastaju i kao proizvođači moći i kao njezini vršitelji. On promatra moć kao produktivnu, kao proizvodnju znanja, a ne represivnu. U kontekstu rodne problematike, patrijarhalni se diskurs, kao refleks moći, upisuje u tijelo (muško i žensko) ovisno o subjektima na koje se odnosi.⁴⁸ Foucaultovoj mikrofizičkoj moći i feminističkoj teoriji zajednički je prostor tijela kao *mjesto* za različite igre moći, od mikrorazine do makrorazine, odnosno od države do međuodnosa subjekata. Navedene će teorije poslužiti u analizi konstrukcije i refleksije moći te načinu na koji se subjekti pozicioniraju unutar dinamične mreže moći u obitelji Stipančić.

Pojmovi patrijarhat i patrijarhalnost, potječu od riječi *patrijarh* koja označava praoca, rodonačelnika, glavu roda u rodovskom društvu, glavu pravoslavne crkve i uglednoga starca. Klaić definira patrijarhat kao oblik rodovske zajednice u kojoj je osnovna društvena jedinica očev rod.⁴⁹ Tradicionalna patrijarhalna obitelj potječe od rimske *patria potestas*, koja se iskazuje u činjenici da je najstariji muški roditelj vrhovni apsolutist u svojem kućanstvu, a njegova se suverena vlast proteže na život i smrt te je jednako neograničena nad djecom, suprugom i robovima. Doslovno pojam *vlast oca* originalno se koristio za opis autoriteta muške glave domaćinstva. U feminističkim teorijama patrijarhat se tumači općenitije i podrazumijeva mušku dominaciju. Zato se uz patrijarhat vežu pojmovi koji problematiziraju tu moć, kao što su dominacija, podčinjavanje, opresija, falocentrizam, androcentrizam i sl.

Uz patrijarhat koristi se i pojam patrijarhalnosti kao niz značajki toga sustava.⁵⁰ Budući da je radnja romana smještena u 19. stoljeće, razdoblje u kojemu je živio i sam autor, kod propitivanja pojmova kao što su autoritet i patrijarhat, koristit će se ideje filozofa i društvenih teoretičara upravo toga doba. Francis Bacon, Friedrich Hegel, Max Weber, Friedrich Engels i John Stuart Mill živjeli su i djelovali

u tom razdoblju. Treba naglasiti da patrijarhat nije ključna tema njihovih radova, ali je nerijetko (ne)izravno prisutan u tekstovima. Za razliku od filozofa prethodnih razdoblja, oni, u duhu Francuske revolucije, nastupaju s novim idejama, pritom primjenjujući nove vrijednosti kao što su jednakost, bratstvo, sloboda itd. Znakovito je što su nove ideje bile u suprotnosti s onim tradicionalnima, no jasno je da one koje se tiču patrijarhata gotovo uopće ne propituju patrijarhat kao društvenu paradigmu.⁵¹ U njihovim se tekstovima nudi slika idealiziranoga patrijarhata, koji brine o pojedincu te mu pruža sigurnost i stabilnost. Nadalje, tekstovi pažnju pridaju moćnom muškarcu, čime se radi distinkcija u odnosu na autore ranijih razdoblja koji su se najviše bavili vjerskom tematikom. Isticanje vrijednosti slobode, jednakosti i bratstva s izostankom *sestrinstva*, pokazuje isključenje jednoga roda kojemu se prešutno oduzima pravo na realizaciju istih vrijednosti koje proklamiraju nove ideje. Može se zaključiti da patrijarhat, na temelju tekstova ovih autora, znači poredak koji je prvenstveno ustanovljen na temelju simbola, mitologije i kulture te podrazumijeva dominaciju muškaraca u obitelji i društvu, legitimiranu na simboličkoj razini, muškarcem s velikim *M* kao univerzalnim bićem i muškarcem bogom.⁵² U njihovim tekstovima zajedničko je isticanje pozicije Oca i isticanje karakteristika samorazumljivog⁵³ autoriteta i svetosti tradicije koji se vežu uz tu poziciju.⁵⁴ Razvidno je da se patrijarhalnost s obiteljske razine prenosi na političku, tj. javnu, i obrnuto. U osnovi tih stavova moć i patrijarhalni poredak ne znače diskriminaciju i represiju, nego stabilnost, brigu i život, idealiziranu državu, utopiju. Oni stvaraju sliku o ocu obitelji i vođi naroda.

Promišljajući o privatnoj i javnoj sferi koju karakteriziraju svojstva patrijarhalnosti, potrebno je definirati ta svojstva. Ona podrazumijevaju iskazivanje različitih značajki koje dolaze iz povijesne, mitske i podsvjesne razine; zato se pri analizi patrijarhalnosti povijesna znanost koristi antropološkim saznanjima o sustavima simbola. Budući da su značajke patrijarhalnosti ukorijenjene u odnosima moći, postavlja se pitanje koji je tomu razlog. Jedan od sveobuhvatnijih odgovora artikule lirale su autorice feminizma. One smatraju da je neupitnost autoriteta povijesno i mitski utemeljena te da korijene patrijarhata treba tražiti u mitovima i sustavima simbola koji su prije svega definirani religijom. Primjerice biblijska slika Boga slika je velikog patrijarha u raju koji dominira cijelim svijetom, a ako je Bog u raju muškarac i otac koji vlada svojim narodom, onda je to vladajuća paradigma. U skladu s tom paradigmom i muškarac na zemlji trebao bi vladati svojom ženom i djecom.⁵⁵ Muškarac time reprezentira Boga, a Bog mu služi za legitimaciju odnosa u kojem je on dominantan. Usvajanje tih uloga odvija se u pravilu u ranome djetinjstvu kroz socijalizaciju i učenje društvenih obrazaca koji su društveno konstruirani rodnim kategorijama (tipično *žensko* i *muško* ponašanje, poslovi, biološke karakteristike i sl.) te su podsvjesno prihvaćene. Iz navedenoga je evidentno da su ideologija, biologija, mitologija, religija i kultura glavna sredstva reprodukcije patrijarhalnosti, njegove neupitnosti i sveprisutnosti. Pored tih značajki, na makrorazini patrijarhalnost karakterizira institucionalno nametnut autoritet muškaraca nad ženama i njihovom djecom u obitelji. Bez patrijarhalne obitelji kao središnjeg mjesta mikromoći, patrijarhalnost bi se razotkrila kao dominacija i manipulacija. Prema tome, patrijarhalnost mora biti sveobuhvatna i ukorijenjena u društvo, gospodarstvo, politiku, pravo i kulturu na makrorazini.⁵⁶

U skladu s percepcijom obitelji kao temeljne jedinice društva, poželjno je u analizu uključiti i sociološke teorije. One ističu da stalne transformacije društva izazivaju i transformacije obitelji koja je s vremenom, kako bi opstala, postupno mijenjala svoje uloge i organizaciju te se prilagodila društvenim promjenama i zahtjevima.⁵⁷ Zato je, imajući u vidu temu, važno analizirati ulogu obitelji u patrijarhalnome poretku.

Kako je navedeno, obitelj je u definiciji temeljna institucija patrijarhata. Ako se obitelj promatra kao institucionalni mehanizam, očito je da su u njoj prisutni odnosi moći. Konkretno, prema Foucaultovoj mikrofizici moći, iako institucije kao takve nisu glavni izvor moći, one su važne kao središta u rasprostranjenom mreži odnosa sila. Foucault smatra da svaka institucija zaslužuje pažnju jer posjeduje kapacitet za integracijom moći. Jednako je i s obitelji. Ona proizvodi norme i posljedično normalizaciju kao važan oblik racionalne društvenosti. U tom kontekstu pokušat će se, na primjeru obitelji Stipančić, pokazati da obitelj, kao mikrosredište, mikroinstitucija koristi jedinstvene mehanizme⁵⁸ kojima proizvodi, reproducira i distribuira znanje o vlastitim subjektima u skladu s prešutnim patrijarhalnim pravilima⁵⁹ i tako podupire vladajuće društvene i političke (makro)norme. Sam je ishod je neizvjestan jer, prema Foucaultu, ne postoji nikakav poredak i obrazac, postoje samo diskursi koji stvaraju moć i obrnuto, moć koja stvara nove diskurse.⁶⁰

7. Očinska vlast u obitelji Stipančić

Kasno 18. i početak 19. stoljeća, vrijeme je u kojem je obitelj proživljavala veliku transformaciju zbog promjena u gospodarskom, političkom, ideološkom i društvenom aspektu. Novo doba „modernosti“ višestruko je utjecalo na obitelj.⁶¹ Ta je činjenica vidljivo izražena u romanu o obitelji Stipančić. Naime, ovisno o obiteljskoj ulozi, položaju, sposobnostima i mogućnostima pojedinih članova, može se uočiti (ne)mogućnost prilagodbe vremenu. Unatoč elementima modernosti, obitelj se u prvoj polovici 19. stoljeća još uvijek temeljila na načelima agnatskog patrilinarnog sustava te su se i obiteljski odnosi temeljili na autoritetu i hijerarhiji. Mlađi su bili podređeni starijima, a žene muškarcima. Društveni poredak, gospodarski odnosi i ideološki utjecaj kršćanstva stoljećima su utjecali na odnose između muža i žene te ostalih članova obitelji. Uloga oca, majke, djeda, bake, snahe ili zeta nije bila određena voljom pojedinca. Dijelom su te uloge bile pravno kodificirane, a najvećim dijelom njima je upravljao običaj koji je nerijetko bio i jači od zakona. U skladu s društvenim zahtjevima i shvaćanjima, u gradskim su se sredinama oblikovali zakoni koji su uređivali obiteljske odnose. Svjetovno, statutarno i nasljedno pravo normiralo je imovinske odnose u obitelji, međutim veći dio obiteljskih odnosa bio je prepušten stihijskoj regulaciji običajnog prava. Zbog toga je najveće ovlasti imao otac i njegova je uloga bila određena društvenim i gospodarskim okolnostima, običajima i navikama sredine u kojoj je živio. Otac je u svojem ophođenju s ukućanima morao poštovati uvriježene običaje. U protivnom bi bio suočen s osudom zajednice. Vlast nad osobama u obitelji temeljila se na vlasti nad imovinom i na pravu hranitelja, a ne na krvnom srodstvu pa su, osim supruge i zakonite djece, očinskoj vlasti podlijegala usvojena djeca, unuci po sinovima (u strogom patrijarhatu krvno srodstvo priznato je samo kroz vezu s muškom linijom) i sve osobe koje su živjele u istom kućanstvu. Za zajednicu je odnos oca i sina bio važniji od bračne veze. Prema tome, kao glava obitelji, otac je bio *roditelj stvoritelj* i vlasnik u sustavu u kojem je krvno srodstvo vlasništvo. U tom obliku srodstvo je isključivalo potomke ženske linije iz prava vlasništva. Takva bi vlast prestajala smrću oca, emancipacijom sinova i udajom kćeri. Očinsku su vlast smatrali od Boga danom, a svako protivljenje ocu kršenjem ljudskoga i božanskoga reda. Takvo shvaćanje bilo je rezultat društvenoga uređenja i utjecaja crkvenoga prava prema kojem je prirodan red da djeca služe roditeljima. Na taj je način laički vrijednosni sustav uz nadopune kršćanskih vrijednosti sudjelovao u podupiranju nepisanih pravila obiteljskoga života te propisivao uloge i ponašanje pojedinaca.⁶² Također, obitelj je bila ogledalo i veza sa širim društvom, patrijarhalna jedinica unutar patrijarhalne cjeline. Ona je posredovala između pojedinaca i društva sa zadaćom

provođenja prilagodbe i nadzora tamo gdje politički i drugi autoriteti nisu bili dovoljni ili nisu imali pristup. Iz toga razloga, gradsko je zakonodavstvo nastojalo učvrstiti obitelj, podvrgnuti je očinskoj vlasti ograničavajući prava sinova na raspolaganje imetkom. Upravo je nasljedstvo bilo glavni razlog zbog kojeg je obitelj ostajala na okupu. Zbog toga su statuti gradova nerijetko štitali prava nasljednika, ali isključivo nakon smrti oca. Tijekom života otac je raspolagao svom imovinom pa i imovinom snahe. Tako uređeni odnosi jamčili su sigurnost pojedinaca, društveni ugled i položaj obitelji, ali i opću društvenu stabilnost. Gradska obitelj trebala je odražavati strukturu čitavoga društva koje je počivalo na neupitnim državnim autoritetima. Ona je bila središnji obrazac društvenoga poretka i imala je zadaću osigurati lojalne građane. Muški autoritet u obitelji trebao je ostati neupitan kao i vladajući poredak, zato ne čudi činjenica da su statuti gradova pravno regulirali obiteljski život osnažujući autoritet oca, trajnost zajednice i postojeće odnose moći.⁶³

Iščitavanjem romana *Posljednji Stipančići*, moguće je pratiti nastanak i reprodukciju patrijarhalnih odnosa te fenomen autoriteta unutar konkretne obitelji. Također, evidentna je i uska povezanost obitelji s tadašnjom društveno-političkom situacijom te međuodnos obitelji i društva. S tom idejom, potrebno je analizirati funkciju oca u obitelji jer je to jedno od ključnih Foucaultovih mjesta moći. Obitelj je mjesto kontrole i discipline, mjesto učenja podređivanju autoritetima i njihovoj vjerodostojnosti. Također, obiteljski život pod utjecajem je općih društvenih i simboličkih vrijednosti, a često zbog različitih obiteljskih okolnosti i s njima u sukobu. Interdisciplinarnim pristupom i primjenom studija slučaja, moguće je detektirati različite prakse kao i pojedinačna iskustva kad je riječ o obiteljskom životu i obiteljskim odnosima. Ovdje je korisno poslužiti se psihologijom budući da su se neki aspekti patrijarhata posljedično odrazili na psihologiju oba roda i utjecali na međuljudske i društvene odnose. U tom se kontekstu autoritet, očituje kao strah od vanjske prisile i kazne, ali i kao strah od vlastitih psihičkih mehanizama koji odražavaju autoritarne osobine. Fromm to naziva introjiciranim⁶⁴ autoritetom. Ovdje to znači upisivanje patrijarhalne ideologije u pojedinca od najranijega djetinjstva, koja postaje dijelom osobnosti i načina mišljenja, a kasnije i djelovanja. To uključuje status, uloge i vrijednosni sustav.⁶⁵ S druge strane, prema Freudovoj teoriji, utjecaji društvenih autoriteta nadovezuju se na oca i zamjenjuju njegovu ulogu tijekom procesa socijalizacije. No, ovdje se može pratiti i paralelan proces koji definira Fromm, kada se otac nadovezuje na autoritete koji već postoje u društvu. Dakle, očevo autoritet nije slučajan nego se temelji na strukturi autoriteta cijelog društva. Razvidno je da je očevo vlast u obitelji prvi posrednik i prenositelj društvenog autoriteta, njegov odraz, a ne uzor.⁶⁶ U romanu lik Ante Stipančića ima arhetipske karakteristike krutoga, patrijarhalnoga i konzervativnoga oca i supruga jer se poistovjećuje s kolektivnim mentalitetom patricijata, njima pripadajućim normama i autoritetima iz čega logično proizlazi njegov pristup i stav prema djeci (Luciji i Jurju) te prema supruzi (Valpurgi).

Novak ukazuje na promjenu koja se dogodila na području očevoga autoriteta, u koji se počinje sumnjati kao u neupitnu paradigmu. Kad se takva moć počne propitivati, sljedeći koraci vode u njezin rasap. Razvidno je da autor također, kao svjedok promjenama u obitelji, propituje vjerodostojnost i pravednost patrijarhata. Zato je lik Ante Stipančića prikazao kao iracionalni tip autoriteta koji je represivan i u kojem se odnosi ne temelje na ljubavi, poštovanju i poistovjećivanju s roditeljskim uzorom (racionalnim autoritetom), nego na dominaciji, zbog čega se kasnije javlja mržnja i odbojnost prema autoritetu.⁶⁷ Na primjeru patricijske obitelji Stipančić, Novak je prikazao odnose koji se temelje se na različitim stupnjevima podčinjavanja s obzirom na spolnu pripadnost članova obitelji.⁶⁸ Patrijarhat podrazumijeva da se sluša bez protivljenja, strahuje i pokorava njegovoj volji sve dok je živ, tim više jer je

otac ujedno i vlasnik sve imovine obitelji.⁶⁹ Budući da se autoritarnost i osjećajnost u pravilu isključuju, može se pretpostaviti da su očevi bili odsutni iz emocionalnoga dijela obiteljskog života te da ljubav i privrženost nisu bili važan element međusobnih odnosa. Dakako, karakterne su osobine oca također imale važnu ulogu u odnosima između oca i obitelji. U konačnici, upravo su krute i autoritarne crte karaktera Ante Stipančića razorile onaj minimum ljudskosti koji je neophodan u međuljudskim odnosima.⁷⁰

Nedostatak svjedočanstava o osjećajnom životu u gradskim obiteljima, nerijetko preusmjerava povjesničare na istraživanje imovinskih i pravnih odnosa. Pravni dokumenti bilježe autoritet oca, njegovu nezavisnost, odgovornost i prvenstvo u kući. Te je odnose pravno dodatno učvrstio Napoleonov građanski zakonik koji je muškomo autoritetu u obitelji dao gotovo despotske ovlasti. Posljedično, otac je mogao natjerati članove obitelji na preseljenje, imovina je bila isključivo u rukama oca, a u slučaju rastave otac je imao pravo zadržati djecu, kuću i svu imovinu.⁷¹ Osim iz imovinskih i pravnih dokumenata, supstancijalna priroda i dinamika obiteljskih odnosa može se dijelom iščitati iz književnih djela koja često prikazuju složenost tih odnosa. Zato je Novakov roman koristan izvor podataka koji mogu poslužiti za analizu skrivene prirode obiteljskih odnosa.

8. Nemoć supruge u obitelji Stipančić

Ženske uloge i stereotipi ženskosti zanimljivo su mjesto povijesnoga istraživanja unutar interdisciplinarnog okvira. Prema Braudelu, za područje Sredozemlja karakteristično je da su žene vezane za privatnu sferu. U antici, javni je prostor trga bio rezerviran isključivo za muškarce, ženina je uloga bila čuvati kućno ognjište.⁷² Analizirajući položaj žena kroz Foucaultovu mikrofiziku moći i pokušajem detektiranja njihovih mjesta moći u privatnoj obiteljskoj sferi, otvaraju se mogućnosti za propitivanje pozicije *drugotnog* u patrijarhalnom poretku. Kako je nejednakost postojala u temeljima društvenoga ustroja, iz toga su za žene uslijedila i pravna ograničenja osobne slobode i javnog djelovanja.⁷³ Zanimljiva je činjenica da su žene iz viših staleža, za razliku od onih iz nižeg staleža, bile izoliranije od zajednice i ograničene na život u kući, bez pristupa javnom životu. Smještanje žene u kućni prostor objašnjavalo se kao nužnost koja je proizlazila iz tradicije, biološkoga preodređenja i podsvjesnih predodžbi o njihovim ulogama. U 19. stoljeću nerijetko su ženama davali epitet *kućnoga anđela* koji definira ženu kao pasivnu suprugu i majku kojoj su jedini ideali kuća, rađanje, odgoj djece i ugađanje supruge.⁷⁴ Takva konstrukcija žene rezultat je društvenih i obiteljskih autoriteta koji su sustavno usađivani odgojem djevojčica. Isto je razvidno u slučaju Valpurga Stipančić na koju su se odnosi moći reflektirali kroz uloge supruge i majke. Nakon što je u djetinjstvu bila pod vlašću svoga oca u obitelji Domazetović, ona udajom ne dobiva ravnopravni status nego prelazi pod vlast supruge i time nastavlja *prirodno* stanje podčinjenosti. Suprug samo reproducira naučeni patrijarhalni obrazac u novoj obitelji.⁷⁵

Fromm definira autoritet kao odnos u kojemu jedna osoba smatra drugu dominantnom. Takvu dinamiku odnosa prepoznajemo i kod bračnoga para Stipančić, u kojemu Valpurga supruge smatra nadmoćnim i prihvaća svoju ulogu, štoviše ona ju prihvaća deterministički.⁷⁶ Razvidno je da na Valpurgu djeluju dvije vrste autoriteta. Vanjski, u liku supruge koji se manifestira kao prisila i represija te unutrašnji, podsvjesni, usađen patrijarhalnim odgojem.⁷⁷ Psihologija takve odnose zove sadističko-mazohističkima. U njihovom je odnosu sadistički akter suprug Ante koji ima apsolutnu dominaciju i vrši represiju nad drugima, a Valpurga je mazohist jer submisivno pristaje na represiju i prihvaća ju dobrovoljno.⁷⁸ Treba podsjetiti da su

autori moderne takve odnose objasnili kao brigu, ne dominaciju. Ženino podređivanje, osim odgojem, vođeno je i strahom od odvajanja i napuštanja pa mazohizam, u njenom slučaju, potiskuje volju te vodi nesvjesnom prihvaćanju autoriteta jer ga percipira prirodnim i nužnim.⁷⁹

Novakov je lik supruge prikazao odgojem naučeno, pasivno podčinjavanje suprugovom autoritetu u skladu s predodžbama naravi žene kao *kućnoga anđela*. Supružnički odnos Ante i Valpurgje reflektira i potvrđuje prevladavajući obrazac patrijarhalnosti i građanskog bračnoga života 19. stoljeća. On podržava sustav odnosa moći u kojem je muškarac dominantan, a žena submisivna. Muškarcu u tom odnosu zbog prirodnih i kulturoloških razloga pripada javna sfera, a ženi isključivo kućna. Primjenjujući Foucaultovu mikrofiziku moći, slučaj Valpurgje pokazuje da je dinamika moći u supružničkom odnosu istovremeno i represivna i produktivna na način da odražava i podržava već postojeće odnose moći. Primjer supruge pokazuje se prividno kao nemoć jer Foucaultova mikrofizika kaže da je moć prijetvorna i dolazi odasvud – ona je istovremeno i svugdje i nigdje.

9. (Ne)moć kćeri u obitelji Stipančić

Razvidno je da je pojam moći podložan različitim interpretacijama te stoga treba postaviti pitanje može li se taj pojam tumačiti i kao mogućnost djelovanja, kao pojam koji je u faucaultovskom smislu dinamike moći produktivan? Je li pojedinac zaista određen sudbinom u kojoj ne može sudjelovati jer ga strukture i procesi nadvladavaju? Nije li pojedinac tvorac povijesti, prije svega svoje vlastite, a potom i zajedničke? Kroz prizmu Foucaultove teorije roman daje zanimljiv uvid u položaj mlade žene u 19. stoljeću. Je li ona bila potpuno nevidljiva, poslušna i nemoćna, određena zatvorenosti ili je u svojim ograničenim okvirima ipak mogla poduzeti akciju po pitanju vlastite (ne)moći te propitivanjem tradicionalnog poretka dirnuti u neupitne patrijarhalne temelje obiteljske moći? Promatrajući odnos oca i kćeri, likova Ante i Lucije Stipančić, postavlja se pitanje, je li autoritet zaista neupitan i koliko djelovanje pojedinca može utjecati na promjene u društvu. U središte tih pitanja Novak u romanu postavlja lik kćeri Lucije. S obzirom na njenu žensku ulogu, i ona spada u konstrukt *kućnoga anđela* kao i majka.⁸⁰ Ipak, Novak je Luciju prikazao kao ženski subjekt na koji odnosi moći utječu drugačije nego na majku. Prateći njen razvoj od ranoga djetinjstva, evidentna je Lucijina prirodna znatiželja s jedne strane te krut i represivan odgoj u strogim pravilima patrijarhalnosti s druge strane. Cilj je takvog odgoja pasiviziranje i ograničavanje djevojčica, fizički i psihički, pripremajući ih tako na predodređene rodne uloge u kući.⁸¹ Iako se strog odgoj i ograničavanje dodira s vanjskim svijetom može iščitati i iz dokumenata i običaja, Novak daje naslutiti da nije u svim obiteljima represija oca bila jednako intenzivna. Iz toga se može zaključiti da je autoritet Stipančića bio dodatno psihički opterećen društvenim, statusnim autoritetom, stoga je hijerarhija patrijarhalnih odnosa kod njih vidljiva u svim aspektima obiteljskoga života.⁸²

U patrijarhalnoj se obitelji majka brinula o maloj djeci, a kasnije u njihovoj mladosti, isključivo o ženskoj, dok su muška bila prepuštena očevima s kojima su se trebali poistovjetiti. Isto je vrijedilo za kći koja je trebala poprimiti žensku rodnu identifikaciju i karakteristike pasivne majke, dok su sinovi bili izloženi muškom identitetu i primjeru autoriteta.⁸³ U takvom rigidnome obiteljskom poretku, školovanje ženske djece bilo je zanemareno u korist sinova te je jedina opcija kćeri bila postati dobra supruga i majka, odnosno podrediti se obitelji u skladu s patrijarhalnim načelima, kao kod Stipančića. Naime, zbog poistovjećivanja oca sa sinom jedincem, radikaliziran je i stav prema rodnoj determiniranosti prirodom, obiteljskom ulogom

i prostornom ograničenošću u korist muškog nasljednika.⁸⁴ Nedostatak kontakta s ocem koji je što zbog autoriteta, što zbog karaktera ignorirao kći, rezultira najprije strahom, zatim neprijateljstvom, a kasnije i otvorenom pobunom.⁸⁵ Društveno prihvaćeni stavovi o ženama te nemogućnost identifikacije s njima, očevima su stvarali teškoće u odnosima s kćerima što je rezultiralo stavom da su kćeri bića drugoga reda. Sadističko-mazohistički odnos raspao se jer je kći propitivanjem i kritičkim odmakom odbila pasivnost i mazohističko podređivanje autoritetu.⁸⁶ U procesu raspada očinskoga autoriteta, kći se izravno pobunila protiv odnosa na koje je pasivno i društveno konstruirano pristajala majka te se suprotstavila i društveno iskonstruiranom poimanju žene.⁸⁷

Iako je očev autoritet odbačen, Lucija ga ipak zamjenjuje novim muškim autoritetom, Alfredovim, nadajući se da će joj ljubavni odnos s uzvraćenim emocijama osigurati pristup javnoj sferi.⁸⁸ Međutim, u odnosu Alfreda i Lucije posrijedi je novi oblik podređivanja u kojem se žena prepušta muškarcu smatrajući da će se pristajanjem na intimniji oblik autoriteta⁸⁹ pobjeći očinskom krutom, bezosjećajnom i patrijarhalnom.⁹⁰ Unatoč činjenici što je kći prozrela patrijarhalnu ideologiju, nepromijenjen odnos prema drugom iracionalnom autoritetu, Alfredu, svjedoči o podsvjesnoj tranziciji prema spolnoj podložnosti autoritetu. Lucijin slučaj ukazuje da duboko usađeni psihološki elementi koji proizlaze iz rodni uloga ne mogu tek tako nestati te da je za promjenu potrebna šira društvena svjesnost i vrijeme.

Novak u romanu piše i o kontroverznoj temi pobačaja, što se također ne treba zaboraviti u kontekstu sveprisutnosti društvene sfere. Pišući o pobačaju, Novak to čini hrabro, neosuđujuće i humano, u atmosferi 19. stoljeća, koje je unatoč društvenim promjenama i liberalizaciji sustava po pitanju morala i tijela ostalo duboko konzervativno. Ne treba smetnuti s uma i sugestivnost naslova romana *Posljednji Stipančići*. Promišljajući na koje je članove obitelji Novak mislio pod tom sintagmom, nameće se misao da se ona ne odnosi samo na živuće članove obitelji. Tko je zapravo posljednji Stipančić? Prema Jurdan, postoji mogućnost da naslov cilja na nerođeno Lucijino dijete. Time se otvara pitanje kakvu je Novak društvenu realnost s epizodom o pobačaju htio osvijetliti. Prije svega, treba napomenuti da ovdje nije cilj pozicionirati se na određenu stranu⁹¹ rasprave o pobačaju, nego ga promotriti u specifičnom društveno-povijesnom, ali prije svega individualnom kontekstu te u ozračju propasti jedne društvene skupine. Pri analizi pobačaja u kontekstu imovinskoga i moralnoga propadanja jedne osiromašene patricijske obitelji, zanimljiva su stajališta feminističkih argumenata o toj problematici. Naime, zbog neravnopravne uloge žena u oblikovanju moralne, kulturne i gospodarske okoline u kojoj su prisiljene roditi djecu, ali i zbog neravnopravnosti u odnosima muškaraca i žena, ženama je često nametnuto rađanje i podizanje djece bez mogućnosti izbora. U ovom slučaju, argumenti posebno idu u prilog feminističkom stavu prema kojem bi žena trebala dobrovoljno odlučivati o stvaranju i rađanju novoga života. Evidentno je da Lucija kao žena nije imala nikakvu ulogu, a naročito ne ravnopravnu, u oblikovanju okoline u kojoj treba živjeti potencijalni posljednji Stipančić.⁹² Marginalizirane skupine, kao što su bile neudane majke, smatrane su otpadnicama i nisu bile prihvaćane u zajednicu, tim više ukoliko nisu posjedovale nikakav društveni utjecaj i moć. Često su bile izložene predrasudama i nad njima su organi vlasti provodili jaku disciplinarnu kontrolu.⁹³

O društvenoj nelagodi povezanoj s izvanbračnom trudnoćom govore podatci o samoubojstvima žena, ali i o brojnim slučajevima čedomorstva, dok se pobačaj kao takav nigdje ne spominje izravno. S obzirom na nedostatak obrazovanja, materijalnu nesigurnost, pripadanje malo, konzervativnoj sredini život mlade majke bio bi bez takve odluke nepodnošljiv. Također, život djeteta u takvim bi uvjetima bio

jednako nepodnošljiv jer bi bilo nezakonito i osuđivano. Prema tonu pripovijedanja, nema sumnje da je Novak razumio tu činjenicu. U činu pobačaja iskazan je stav o vrijednosti života, Lucijinog i nerođenog, s obzirom na rizičnost takvog postupka na početku 19. stoljeća, koji za djevojku bez imovine, dobrog zdravlja i podržavajućih obiteljskih odnosa nije imao vrijednost.⁹⁴ Lucija se, uzimajući sredstvo za pobačaj, pozicionirala u odnosima moći i djelujući u okviru ograničenja odbila ulogu koja ju definira isključivo u terminima prirodnoga, pasivnog i reproduktivnog.

U skladu s Foucaultovom mikrofizikom moći, položaj subjekta koji propituje i djeluje nije potpuno nemoćan jer proizvodi znanje i ostavlja mogućnost djelovanja unutar sila moći. U svojim okvirima ostavlja mogućnost propitivanja i spoznavanja vlastite pozicije (ne)moći te nekakvog djelovanja, iako u konačnici autodestruktivnog, budući da je Lucija od posljedica preminula. Međutim, djelovanje ne mora nužno biti uspješno da bi se temelji patrijarhalnoga sustava protresli, jer propitivanje i sama spoznaja utječu na postojeće odnose moći, tj. diskurs o moći. Evidentno je da u ovome slučaju djelovanje pojedinca utječe na šire promjene u patrijarhalnoj dinamičnoj mreži moći, što potvrđuje da je moć polje odnosa u kojem subjekti nastaju i kao proizvodi moći i kao njezini vršitelji. Lucijin primjer pokazuje da sve sudjeluje u moći, čak i ono što se čini nemoćno te da tako prevladavajući patrijarhalni diskurs, koji gradi svoje subjekte zapravo (re)kreira i sam sebe.

10. (Ne)moć sina u obitelji Stipančića

Na područjima gdje figura oca kulturološki ima najviše autoriteta, primjerice na području Primorja, ne upotrebljavaju se posebna sredstva zastrašivanja u obitelji već na mlade djeluje neki "nedefinirani utjecaj koji se osjeti u zraku, urođeno poštovanje prema starijima"⁹⁵. To govori u prilog činjenici da odgojna sredstva i obiteljski autoritet imaju utjecaj samo pod uvjetima u kojima cijela sredina reflektira isti autoritet. U patricijskom staležu, obitelj je bila ključno mjesto gdje na mjestu poistovjećivanja i konstrukcije muškosti stoji otac. U sustavu očinske vlasti sin je podložan očevoj volji, on je vlasništvo oca i otac odlučuje o njegovoj sudbini.⁹⁶ Prema feminističkim teorijama, patrijarhat je sustav dominacije koji je postavljen s obzirom na dominaciju i represiju muškaraca nad ženama. To pretpostavlja dominaciju koja se u svakodnevici vrši nad svima. Iz toga se može zaključiti da se u patrijarhatu ne radi isključivo o rodno postavljenim pozicijama već da se dominacija može odnositi i na muškarce međusobno.

Tome je tako jer patrijarhat zahtjeva prihvaćanje određenih pravila i ponašanja. Ako to promotrimo na slučaju muške djece evidentno je da otac zahtijeva usvajanje pravila karakterističnoga muškog ponašanja, bez obzira na želje sinova. Zato se nameće pitanje gdje se moć nalazi i koju ona ima ulogu u odnosima oca i sina te kako sin doživljava moć. Poistovjećuje li se sin s očevim autoritetom ili stvara nove odnose moći? Koju ulogu u procesu rasapa očevoga iracionalnog autoriteta ima obrazovanje, udaljenost od tradicionalnog muškog autoriteta te izoliranost od obitelji i zavičajne sredine? Na ta pitanja pokušat će se odgovoriti analizom sina Jurja, jedinoga muškog nasljednika obitelji Stipančić. Veza oca i sina bila je temelj i najvažnija u obitelji. Ona je nezaobilazna u analizi obiteljskih odnosa u romanu. Odnos oca i sina korisno je ovdje analizirati kroz psihološku prizmu. Naime, otac oblikuje sina u skladu sa svojim vlastitim identitetom i interesima kako bi postao koristan pomagač u poslu i nasljednik dobara. Da bi naslijedio oca i imetak, sin se mora pokoravati i zamijeniti svoju volju očevom. Također, preko sina otac nastoji kompenzirati vlastiti neuspjeh i neostvarene društvene ambicije.⁹⁷ U ovom slučaju, sin Juraj jedini je nasljednik i otac sredstva i imovinu cijele obitelji ulaže isključivo

u njegovo obrazovanje. Na sinu je bio pritisak da učini iskorak u odnosu na oca i da na taj način legitimira njegov željeni društveni položaj i javni autoritet koji otac nije uspio steći.⁹⁸

Prema Frommovom određenju autoritarnih odnosa, odnos oca i Jurja spada u eksploatatorski tip odnosa⁹⁹ u kojem sin postaje sredstvo kompenzacije nerealiziranoga društvenog statusa svojega oca. To ide u prilog tezi da se patrijarhat odnosi na sve podjednako i da nije isključivo u rodno postavljenim pozicijama.¹⁰⁰ Na primjeru Jurja, vidljiv je način na koji iracionalni autoritet oca gubi vjerodostojnost kada ne postoji sustavna izloženost istomu. Iz individualne perspektive taj se autoritet prvo kritički propituje, zatim se od njega udaljava, što konačno i vodi u njegov rasap.¹⁰¹ Novak taj slijed prikazuje u Jurjevim pismima prijatelju.¹⁰²

Također, sinovima je u patricijskim obiteljima pruženo najbolje obrazovanje bez obzira na žrtve koje je zbog toga morala podnijeti obitelj, ponajprije ženski članovi.¹⁰³ Sinovi iz bogatijih obitelji odlazili su nerijetko na sveučilišta diljem Monarhije, u Beč, Graz i Peštu. Naime, Novak piše roman u vrijeme Khuenovog režima i pojačane mađarizacije; stoga ne iznenađuje da se ta situacija odrazila i na roman pa Novak prikazuje Jurja u mađarskom nacionalnom i kulturnom identitetu.¹⁰⁴ Psihologija tu identifikaciju objašnjava kao bijeg od očeva autoriteta i poistovjećivanje s drugom vrstom stranih autoriteta. Evidentno je to u pismima koja Juraj piše prijatelju u Peštu. U njima kritizira očev autoritet, patrijarhalne nazore i lokalni senjski identitet kao nazadnjačke i iracionalne. S tim u vezi, treba istaknuti obrazovanje kao ključni trenutak u procesu propitivanja autoriteta i identiteta koji razgrađuje iracionalne autoritete jer se znanjem i kritikom otkriva dominacija prikrivena brigom za opće dobro, prema sinu Jurju. S druge strane, zbog odvojenosti od obitelji i rodnoga mjesta, sin je gubitak narodnoga, lokalnog i obiteljskog identiteta zamijenio onim mađarskim, isplativijim. Promjenom obiteljskog imena, Novak naglašava da Juraj nije niti želi biti Stipančić i da ideje hrvatskoga nacionalnog pokreta ne doživljava ozbiljno. Osim toga, ne osjeća emocionalnu povezanost niti s obitelji niti s rodnim Senjom. Time se odriče svojega lokalnog i nacionalnog identiteta kao jedini legitimni Stipančić. U kontekstu identitetskih i društvenih promjena, razvidno je da se moć sinova u obitelji očituje kao kritičko djelovanje i rušenje autoriteta bez reprodukcije tradicionalnog očevog autoriteta, ali i opcije nedjelovanja. To se nedjelovanje iskazuje kao rezultat sumnje u patrijarhalni poredak i preuzimanja druge identifikacije i uloga koje se ne vežu uz obitelj. Posljedično, subjekt ne osjeća solidarnost prema ženskim članovima obitelji, koje su suočene s teškim siromaštvom i neperspektivnom budućnošću, jer se s njima, zbog odgoja također ne poistovjećuje.¹⁰⁵

S primjerom Jurja, Novak je prikazao drugu stranu muškog autoriteta, onoga koji prestaje i gubi svoj tradicionalni patrijarhalni identitet. Prema Foucaultu, subjektovo se djelovanje također očituje kao mogućnost nedjelovanja, što odabire Juraj. S druge strane, u društveno-političkoj sferi njegovo se djelovanje manifestira kao *izdajničko* zbog prihvaćanja alternativnih nacionalnih autoriteta. Na pitanje vrši li se dominacija i moć u svakodnevici nad svima, odgovor je u mikrofizici moći, prema kojoj sve sudjeluje u moći i zato nema smisla tražiti represivnu, izvanjsku moć protiv koje bismo se borili, nego detektirati ključna mjesta disperzije moći.

11. Javna sfera između povijesti i književnosti

Analizirajući obiteljsku sferu autoriteta, vidjeli smo da se autoritet oca temeljio na strukturi autoriteta i vlasti koja proizlazi iz društva. Djela društvenih teoretičara 19. stoljeća pokazala su da se patrijarhalnost s obiteljske razine prenosi na onu političku tj. javnu i obrnuto. U osnovi njihovih djela, patrijarhalnost sama po sebi

ne predstavlja diskriminaciju i represiju, nego donosi stabilnost, brigu, idealiziranu državu, utopiju. Tako Klaić definira autoritet kao *auctoritas* – volja, vlast; ugled, dostojanstvo, na ugledu osnovanu vrijednost, dostojanstvo i utjecajnu snagu, odnosno, osobu čijoj se riječi i sudu svi pokoravaju.¹⁰⁶ Promišljajući o društvenoj domeni moći i autoriteta kroz Foucaultovu mikrofiziku moći, moć javne sfere ovdje se može razumjeti kao “mnoštvo odnosa snaga koji su imanentni području u kojem se očituju i tvore njegovu organizaciju; igru koja ih neprestanim sukobima preobražava, jača i mijenja; oslonce što ih ti odnosi snaga nalaze jedni u drugima tako da stvaraju lanac, sustav i proturječja koja ih razdvajaju; strategije u kojima se očituje njihova djelotvornost, a čiji se obrazac nalazi u državnim aparatima, u formuliranju zakona i društvenoj hegemoniji”¹⁰⁷. Ti su odnosi moći namjerni, nesubjektivni i zato nema moći koja bi se mogla provoditi bez težnji i ciljeva, ali ne kao odluka nekog pojedinca niti društvenih grupa koje kontroliraju državne aparate, već zato što je racionalnost moći zapravo racionalnost taktika na ograničenom području koje šireći se i tražeći podršku imaju zajedničke mehanizme djelovanja.¹⁰⁸ Novakov roman pruža detaljan uvid u konkretne društveno-političke događaje u Senju u prvoj polovici 19. stoljeća, stoga je korisno proanalizirati javnu sferu autoriteta kako bismo dobili sveobuhvatniji uvid u društvenu zbilju toga vremena. Mnoge osobe koje se spominju u romanu povijesno su dokumentirane kao važne za prošlost Senja.

12. Javni autoritet Ante Stipančića

Kao muškarac i pripadnik patricijata, Ante Stipančić bio je aktivan u javnome i političkom prostoru grada Senja. Zanimljiv je način na koji Novak prikazuje njegov društveni položaj, status i politička opredjeljenja. Prvo će se prikazati specifičnost njegova društvenoga položaja, jer iako je bio patricij nije pripadao plemićkom staležu, već je tu titulu uporno pokušavao dobiti. Foucaultova teza o podrijetlu i krvi ovdje posebno dolazi do izražaja. Naime, Foucault definira krv kao značajni element u mehanizmu moći, posebno u društvenim manifestacijama i ritualima. Ne treba zaboraviti niti na Senjane koji su neumorno branili privilegije, svoju slavnu tradiciju, povlastice i stečena prava zbog čega je svijest o podrijetlu i krvi značajna u tom sustavu simbola. Cijena krvi, prema Foucaultu, proizlazi iz njezina funkcioniranja u određenom poretku znakova – imati određenu krv, biti iste krvi i sl. Preko krvi, moć iskazuje stvarnost i simboličku funkciju. S obzirom na to, težnja da se pripada povlaštenoj skupini uvjetovana je odnosima moći, psihološkim faktorima i povijesnim trenutkom.¹⁰⁹

Koristeći Foucaultovu mikrofiziku moći, korisno je prikazati način na koji se gradski patricijat i senjsko plemstvo pozicioniralo u odnosima moći prema ostatku društva. Novak to spominje u romanu opisujući društveni status Ante Stipančića. Naime, mentalitet patricijata se mijenjao kad je plemstvo koje se prije bavilo trgovačkim aktivnostima s vremenom postalo plemstvo službi i povlastica. Zbog toga se s vremenom povećavala razlika među osobama koje su se bavile takvim djelatnostima. Sudjelovanje u trgovini i državnim službama bilo je plemićki ideal do druge polovice 18. stoljeća kad je trgovina počela gubiti na značaju u takvom konceptu plemićkog života. Plemići su se bavili trgovinom u mladosti dok nisu stekli imetak, a nakon toga bi se posvetili političkoj karijeri. Želeći se što jasnije odijeliti od pučana i pozicionirati se u društvu, plemići su razvili odbojnost prema fizičkim poslovima, obrtu i trgovini.¹¹⁰ Pritom su se poslužili taktikama uz podršku sebi jednakih, istovremeno djelujući kroz zajedničke mehanizme, odnosno odbojnošću prema manualnom radu. Tako su stvorili vlastitu moć unutar svoje skupine i učinili je racionalnom u društvenoj hijerarhiji. Dakle, plemić koji je stekao moć preko

simboličnog značenja krvi ne smije biti *uprljan* radom ruku čak ni u slučaju propasti. Nova shvaćanja plemićkog života i odnosa prema manualnom radu odrazila su se i u nazivlju, pa su s vremenom trgovce počeli razlikovati od patricija.¹¹¹

Politička samosvijest patricija odrazila se i na shvaćanje vlastitog položaja, društvenih odnosa i rada.¹¹² Elitistički mentalitet i simboličan stav o krvi kao sredstvu političke i društvene legitimacije postao je nespojiv sa sudjelovanjem u trgovačkom poduzetništvu pa se povlašteni sloj sve rjeđe upuštao u trgovinu, a počeli su više djelovati u javnoj politici i kulturi Grada.¹¹³ Odabir drugih načina stjecanja prihoda dovelo je do osiromašenja plemstva, a budući da na tom području nije bilo mogućnosti za formiranje veleposjeda, manjak kapitala ubrzavao je imovinsku propast plemićkih obitelji. O tim problemima Novak često piše u romanu, posebno u opisivanju elitizma Ante Stipančića.¹¹⁴

Specifičan javni autoritet Ante Stipančića korisno je objasniti i psihološki, jer ima dodirne točke s Foucaultovom teorijom o taktikama i zajedničkim mehanizmima moći. Promatranje odnosa unutar istog staleža značajno je jer pokazuje kako se mentalitet i životni stil jedne skupine preslikava na pojedinaca. U psihologiji, prema freudovskoj teoriji, nad-ja pojedinca u sebi čuva naslijeđe cijele rase, odnosno u ovom slučaju jedne društvene skupine.¹¹⁵ Prema tome, nad-ja djeteta Ante, formira se prema nad-ja oca Pavla, koji se obogatio baveći se trgovinom i vodeći krčmu.¹¹⁶ Budući da su tada postojala pravila koja su propisivala način na koji se određeni društveni sloj odijevao, odjeća i popratna oprema odražavali su moć i društveni autoritet pojedinca. Težnja za moći i autoritetom koja je proizlazila iz društvenog položaja prenesena je s oca na sina odgojem, a dodatno se učvrstila karakternim crtama.¹¹⁷ Razvidno je da je frustraciju zbog neostvarenoga društvenog autoriteta Ante kompenzirao kroz represivan obiteljski autoritet i ambicije koje je polagao na sina, što potvrđuje Freudovu teoriju reprodukcije nad-ja roditelja na nad-ja djetete.¹¹⁸

Zanimljive trenutke u romanu Novak donosi opisujući politički profil Stipančića, a time direktno i njegov politički identitet, odnosno odsustvo istoga. Moglo bi se, na temelju autorovog portretiranja, zaključiti da je politički, lokalni i nacionalni identitet bio potpuno podređen ambicijama za stjecanjem društvene moći i autoriteta. U postupcima Ante Stipančića, razvidno je nepostojanje jasnog političkog opredjeljenja, zbog čega uvijek podržava one koji su u tom trenutku nositelji autoriteta i društveno-političke moći u Senju i u Monarhiji. U kontekstu mikrofizike moći, može se reći, da je Stipančić tragao za racionalnošću taktika kojima bi se pozicionirao u društveno-političkoj strukturi moći u Senju. To pokazuju tužbe i molbe koje je upućivao austrijskoj i francuskoj upravi, ambicije koje je polagao u mađarski nacionalni pokret na štetu hrvatskog te njegov odnos prema vojnoj vlasti s kojom je surađivao kada je iscrpio druge društveno-političke opcije.¹¹⁹

Likom Ante Stipančića, Novak je kritizirao one koji se nisu mogli ili nisu htjeli prilagoditi društvenim, gospodarskim i političkim promjenama prve polovice 19. stoljeća. Te društvene skupine u konačnici nisu mogle opstati jer su se uzdale u srednjovjekovni imaginarij i tradicionalne oblike privilegiranosti koja nisu imala uporište u promijenjenoj javnoj sferi moći.

Može se zaključiti da se i javna sfera uklapa u Foucaultovu koncepciju moći. Ona se očituje kao odnos snaga svojstvenih području kroz oslonce i strategije, tj. racionalnost taktika koje imaju zajedničke mehanizme djelovanja. To je razvidno u društvenoj diferencijaciji plemstva i patricijata koja se pozicionirala u odnosu prema radu i proizvela podjelu na one koji rade rukama i onima koji to ne čine i to s ciljem prisvajanja političke moći. Također, u kreiranju odnosa moći važno mjesto ima predodžba o krvi kao sredstvu političke i društvene legitimacije u javnom prostoru djelovanja. Tim činjenicama u prilog idu navodi iz romana, ali i povijesno

dokumentirane činjenice o djelovanju plemićkih i patricijskih obitelji i pojedinaca koji su upravo zbog pozicija i titula (krvi) imali uporište i autoritet u javnom životu Senja krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Takva shvaćanja zrcali Novakov roman koji autoritet i moć povezuje s pozicioniranjem u odnosu prema radu, predodžbama o krvi i zaslugama.

13. Zaključak

Promjene u političkom, društvenom i gospodarskom aspektu unijele su promjene i u obiteljske odnose. Društvene promjene nisu dovele u pitanje samo privilegiranost kao karakteristiku jedne skupine nego su otvorile vrata sumnji u druge vrste privilegiranosti i autoriteta. Rad je nastojao prikazati kompleksnost društvene i obiteljske slike Senja u prvoj polovici 19. stoljeća kroz odnose moći i fenomen autoriteta. Novakov roman otvara temu o propadanju povlaštenih društvenih skupina i propitivanju patrijarhalnih odnosa i u radu je poslužio kao izvor informacija o odnosima u obitelji i kao primjer recepcije društvene stvarnosti. Obiteljskim odnosima pristupilo se Foucaultovom teorijom mikrofizike moći. Teorija je poslužila kao sredstvo u analizi pojedinaca obitelji Stipančić ne bi li se odgovorilo na pitanje kako djelovanje subjekta unutar privatne i javne mreže moći utječe na diskurs o autoritetu. Rad je pokazao da supružnički odnos Ante i Valpurgje reflektira prevladavajući obrazac patrijarhalnosti građanskoga bračnoga života 19. stoljeća. On podržava sustav odnosa moći u kojem je muškarac dominantan, a žena submisivna. Muškarcu u tom odnosu zbog prirodnih i kulturoloških razloga pripada javna sfera, a ženi isključivo kućna. Primjenjujući Foucaultovu mikrofiziku moći, slučaj Valpurgje pokazuje da je dinamika moći u supružničkome odnosu istovremeno i represivna i produktivna na način da odražava i podržava već postojeće odnose moći. Primjer supruge pokazuje se prividno kao nemoć jer Foucaultova mikrofizika kaže da je moć prijetvorna i dolazi odasvud – ona je istovremeno i svugdje i nigdje. S druge strane, promatrajući ulogu kćeri u patrijarhalnoj obitelji, razvidno je da moć ne mora biti isključivo represivna jer ostavlja mogućnost djelovanja unutar sila moći. To djelovanje ne mora biti nužno uspješno da bi se temelji patrijarhalnoga sustava protresli jer već propitivanje i spoznaja utječu na postojeće odnose moći, tj. diskurs o moći. Evidentno je da u ovom slučaju djelovanje pojedinca utječe na promjene u patrijarhalnoj mreži moći, što potvrđuje da je moć dinamično polje odnosa u kojem subjekti nastaju i kao proizvodi moći i kao njezini vršitelji. Analizom položaja sinova u obitelji, moć je iskazana kao kritičko djelovanje i rušenje autoriteta bez reprodukcije tradicionalnog očevog autoriteta, ali i opcije nedjelovanja. To se nedjelovanje iskazuje kao rezultat sumnje u patrijarhalni poredak i preuzimanja druge identifikacije i uloga koje se ne vežu uz obitelj. Posebno se zanimljivom pokazala analiza patricija Ante Stipančića i njegov politički identitet, odnosno odsustvo istoga. Naime, njegov je politički, lokalni i, uvjetno rečeno, nacionalni identitet bio potpuno podređen ambicijama za stjecanjem društvene moći. Kod njega ne postoji jasno političko opredjeljenje zbog čega surađuje s vladajućima, odnosno nositeljima društvene moći u Senju i Monarhiji. Prema Foucaultovoj mikrofizici moći, evidentno je da je Stipančić tragao za racionalnošću taktika kojima bi se pozicionirao u društveno-političkoj strukturi moći u Senju. Obitelj kao mikrosredište, mikroinstitucija, posjeduje jedinstvene mehanizme kojima proizvodi, reproducira i distribuira znanje o vlastitim subjektima u skladu s prešutnim patrijarhalnim pravilima. Ona podupire vladajuće društvene i političke (makro)norme, međutim, sam ishod je neizvjestan jer u mikrofizici moći ne postoji nikakav poredak i obrazac, postoje samo diskursi koji stvaraju moć i obrnuto, moć koja stvara nove diskurse. Dakle, u moći sudjeluje sve, ne postoje

subjekti izvan mreže moći što vodi zaključku da patrijarhalni diskurs, koji gradi svoje subjekte, istovremeno (re)kreira i sam sebe. Kao odgovor na pitanja gdje se moć nalazi, je li ona samo izvanjska, postoji li isključivo kao represivna i vrši li se u svakodnevici nad svima, evidentno je da sve sudjeluje u moći i da zato nema smisla tražiti neku represivnu, izvanjsku moć protiv koje bismo se borili, nego detektirati ključna mjesta disperzije moći.

U prikazivanju društvene strukture i političke angažiranosti senjskih elita, Novak je prikazao duh vremena prve polovice 19. stoljeća, iako je neke procese prikazao na daljem stupnju promjena. Nema sumnje da je Novak selektivan u svojim opisima povijesnih događaja te mjestimice anakron jer početku stoljeća pripisuje društveno-političko znanje i karakteristike kraja stoljeća u kojemu piše *Stipančiće*. Rad je kroz interdisciplinarni okvir pokušao pružiti uvid u prošlost koja se skriva i otkriva u mnogim oblicima. Ona je eklektična i treba ju tražiti svugdje pa i u maštovitim glavama književnika. Svakako je potrebno istaknuti manjkavost historiografske produkcije kada su u pitanju teme vezane uz autoritet, obitelj i patrijarhalne odnose. Mnoga pitanja još uvijek treba otvoriti i dati konkretnije odgovore. Zato pred povijesnom znanošću stoji zadatak istraživanja i rasvjetljavanja mnogih aspekata tih fenomena.

14. Popis korištenih izvora i literature

Izvori

Novak, Vjenceslav. *Posljednji Stipančići*. Zagreb, 1963.

Literatura

Dokoza, Serđo. „Problematika proučavanja dalmatinskog plemstva u srednjem vijeku”. *Povijesni prilozi* 35 (2008), 25-41.

Durić, Dejan. „Autoritet i obitelj u romanu Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka”. *Kroatologija* 2 (2011), 19-41.

Foucault, Michel. *Znanje i moć*. Zagreb, 1994.

Fromm, Erich. *Autoritet i porodica*. Zagreb, 1989.

Galić, Branka. „Moć i rod”, *Revija za sociologiju* 33 (2002), 225-313.

Gross, Mirjana. „O integraciji hrvatske nacije”. U: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross. Zagreb, 1981, 175-190.

Iveljić, Iskra. *Banska Hrvarska i Vojna krajina od prosvjećenog apsolutizma do 1848. godine*. Zagreb, 2010.

Janeković Römer, Zdenka. *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od 13.-15. stoljeća*. Dubrovnik, 1994.

_____. *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Dubrovnik, 1999.

Jurdana, Vjekoslava. „Lik Lucije Stipančić u svijetlu problematike pobačaja”. *Nova Istra* 8 (2003), 27-38.

Klaić, Bratoljub. *Riječnik stranih riječi*. Zagreb, 1979.

Kodrnja, Jasenka. „Patrijarhalnost u hrvatskoj obitelji: briga ili dominacija?“ *Sociologija sela* 40 (2002), 155-178.

Ljubović, Enver. „Senjsko plemstvo“. *Uspori (Senj)* 15 (1999), 181-187.

_____. „Senjski uskoci i plemići Vukasovići“. *Senjski zbornik* 33 (2006), 64-69.

Maleš, Dubravka, „Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu“. <http://www.ffst.hr/> (posjet 15. 5. 2006.)

Perić, Ivo. „Hrvatska u prvoj polovici 19. stoljeća“. U: *Povijest Hrvata*, knjiga 2: *Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić. (Zagreb, 2005.)

_____. „Stanje u hrvatskom prostoru u vrijeme Francuske revolucije i koalicijskih ratova protiv Francuske“. U: *Povijest Hrvata*, knjiga 2: *Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić. (Zagreb, 2005.), 345-353.

Bilješke

- 1 Tzv. Trojednica: Civilna Hrvatska, Vojna krajina (do 1881. godine), Slavonija, u Istri Pazinska grofovija i Rijeka, dok su Dalmacija i ostatak Istre bili pod Mletačkom Republikom do 1797., a Dubrovačka Republika do 1808. kada ju je osvojila Napoleonova Francuska. Ti prostori Trojednice nalaze se unutar Habsburške Monarhije do 1918. kada je Hrvatski sabor prekinuo sve državne veze s Kraljevinom Ugarskom i Carevinom Austrijom.
- 2 Ivo Perić, „Predpreporodno doba“, u: *Povijest Hrvata*, knj. 2, ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić. (Zagreb 2005.), 362.
- 3 Pojam nacionalne integracije, prema Gross, podrazumijeva „proces u toku kojega se postepeno prevladavaju lokalizmi i regionalizmi etničke zajednice, stvara se politička zajednica i razvijaju se uvjeti za ekonomsku koncentraciju i kulturnu homogenizaciju nacionalne zajednice.“ Mirjana Gross, „O integraciji hrvatske nacije“, u: *Društveni razvoj u hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross (Zagreb, 1981), 180.
- 4 Isto, 179.
- 5 Većina dašto nije pojimala ni svog najbližeg srodnika izvan gradskih zidova: što je dolazilo s Vratnika, bio je Bunjevac ili Vlah – tuđ čovjek, s kojim nemaju izim trgovine nikakvog zajedničkog interesa. Pa kako bi mogli pojmiti široko narodno jedinstvo od Slovenije do Crnoga mora, kako su ga veliki narodni duhovi gledali i zanosno proricali? (...) Gospodo naša je svijest ubijena. Mi bacamo pogled preko zidina našega grada kao da izvan njih tuđinci žive. Tako se s nerazumijevanjem

_____. „Predpreporodno doba“. U: *Povijest Hrvata*, knjiga 2: *Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić. Zagreb, 2005, 366-378.

Rosandić, Dragutin. *Pripovjedna proza Vjenceslava Novaka*. Zagreb, 1965.

Stein Erlich, Vera. *Porodica u transformaciji*. Zagreb, 1964.

Šicel, Miroslav. *Povijest hrvatske književnosti, Realizam*. Zagreb, 2005.

Štefanec, Nataša. „Plemstvo“. U: *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralić. (Zagreb, 2013.), 91-110.

Valentić, Mirko. „Vojna krajina u prvoj polovici 19. stoljeća“. U: *Povijest Hrvata*, knjiga 2: *Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić. (Zagreb, 2005.)

gleda Primorje s granicom, županija sa županijom, jedan kraj naše prostrane i slavne nekada kraljevine s drugim – a tako i dalje pleme s plemenom jednoga istoga naroda kojemu je ista mati dala istu svoju slatku riječ! Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići* (Zagreb, 1963), 92; 105-106.

- 6 Ilirski pokret (1835.-1848.) težio je jezičnom, nacionalnom i kulturnom preporodu i političkom ujedinjenju razjedinjenih hrvatskih zemalja. Pod okriljem ilirskog imena htjelo se postići šire okupljanje Južnih Slavena protiv germanizacije i mađarizacije.
- 7 Gross, „O integraciji hrvatske nacije“, 184.
- 8 Isto, 190.
- 9 Hrvatska i Vojna krajina jugozapadno od Save, Istra, Dalmacija do Boke kotorske.
- 10 Građani su postali jednaki pred zakonom, sudstvo je odvojeno od uprave, ukinuti su zemaljski staleži, porezne privilegije te feudalna obveza osobne zavisnosti. Uvedena je opća vojna obveza, obveza plaćanja poreza, ubrzana je gradnja cesta. Osim toga, Francuzi su poticali upotrebu hrvatskoga jezika o čemu svjedoče prve novine na hrvatskom jeziku *Kraljski Dalmatin*, kao i nastava na štokavskoj osnovi.
- 11 Ivo Perić, „Hrvatska u prvoj polovici 19. stoljeća“, u: *Povijest Hrvata*, 343-345.
- 12 *Bilo je Vukasoviću da proplače gdje kada nad obijesnom bahatošću tuđe vlasti, koja je sputavala Hrvata u okove i otimala mu uspomenu na prošlost i na narodno ime. Propadale mu nade jer već nije mogao pomisliti – izim Providnosti – ljudsku moć koja bi spasila ime i život hrvatskomu narodu. Staro Hrvatsko kraljevstvo bilo je*

- raskomadano u toliko krpa, oteto mu ime, uspravna spomen na prošlost. Neutješno gledao je pred sobom skoru propast svog naroda čjom mladom i svježom krvi pomlađuje svoje srce tuđinac. Novak, *Posljednji Stipančići*, 77.
- 13** *Pacta Conventa*, Zlatna bula, Inauguralne diplome i Pragmatička sankcija.
- 14** Usmjeren na plodna polja, šume, sajmovi, obrt, manufakture, plovne rijeke, cestovne pravce s izlazom na more, luke i brodarstvo.
- 15** Perić, "Predpreporodno doba", 343.
- 16** Gross, „O integraciji hrvatske nacije“, 186.
- 17** Isto, 336.
- 18** *Stigla vijest o dozvoli Njegova Veličanstva cara da vojna općina Senj kao kraljevski slobodni grad pošalje dva poslanika u sabor i skupštine hrvatskih stališa. Bila je ta dozvola dana uz opasku da troškove na poslanike namiruju građani sami, a ne općinska blagajna – ali to nije kvarilo njihovog oduševljenja. Dobili smo, govorili oni, što smo davno tražili a sad će imati naši poslanici prilike da po našoj izravnoj uputi govore za dobro grada.* Novak, *Posljednji Stipančići*, 78.
- 19** Mirko Valentić, „Vojna krajina u prvoj polovici 19. stoljeća“, u: *Povijest Hrvata*, knj. 2, ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralčić. (Zagreb 2005.), 360.
- 20** *U gradu bio je čovjek koji se osobito u posljednje vrijeme odlučno digao proti vojnoj upravi, sakupljao građane i uvjeravao ih da je sada ugodan čas te zahtjevaju da se grad pripoji k građanskoj Hrvatskoj. Taj je čovjek bio Stipančićev daljnji rođak kanonik Vukasović (...) bio je glava pokreta... brzo je shvatio pokret što ga je u Zagrebu uz grofa Draškovića pripremljao Gaj. Nove vijesti iz Zagreba trgoše mu živo dušu... Od sabora mnogo se nadao po onome u što su poslanike naroda upućivali svojim brošurama Kušević, Derkos i grof Janko Drašković. Mislio je da bi i ovaj kraj Hrvatske potopljen morem njemačke vlasti i samovolje, mogao odrješito pokazati da je živ, a napose starodavni grad Senj da bi morao biti među prvima koji će iz ovih krajeva donijeti glas: Računajte i s nama, živi smo i mi – ranjeni doduše, ali živi! Novak, Posljednji Stipančići, 71.*
- 21** *Vukasoviću je na pameti da istrgne grad ispod vojničke oblasti, te ga on, njegov zastupnik dovede kao suborca onomu nemirnomu dijelu civilne Hrvatske što se danas digao protiv mađarskog umjesto latinskog jezika u javne urede. Gospički general nalaže majoru načelniku neka kod predstojećeg izbora dvojice poslanika u ugarski sabor isposluje da taj izbor bude povoljan i u duhu vojne uprave. U tom smislu neka mudro upliva na senjske plemiće, patricije i građane. Ako se pak vidi da građani nisu voljni birati zastupnike počudne postojekojoj oblasti usprkos sve mudrosti i opreznosti majora, neka to bezodvlačno javi generalu u Gospići da sam u tom poslu u Senj sađe. Novak, Posljednji Stipančići, 85.*
- 22** Perić, „Predpreporodno doba“, 376.
- 23** *Vidio je Stipančić da su zahtjevi Mađara, da se u civilnom dijelu Hrvatske zamijeni službeni latinski jezik s mađarskim, neutaživi i bio je siguran da će Mađari svoje naume sjajno provesti. Tko da im se u Hrvatskoj opre – pa i čemu? (...) Mađari su razmahali svoja krila, u Požunskom saboru doći će pred političarima do raspravljanja o vrlo važnim pitanjima – možda o hrvatskom "biti – ne biti". Novak, Posljednji Stipančići, 73.*
- 24** *Narod je kao zemlja: u njoj će rasti što god u nju poseješ, jednako pšenica kao i kukulj. - Jedni se oduševljavali Vukasovićem, a drugi ga sumnjčili. Priredivali se sastanci i pijanke, nazdravljalo slobodi grada, dapače i Iliriji, ali su građani bili odojveni u dva tabora: jedni su bili za Vukasovića i oduševljavali se borbi protiv magistratu samo s toga što im je na umu bila neprestano misao da sablja obustavlja razvoj njihove slobodne trgovine te da presijeca na polovinu njihovo bogatstvo. (...) Nema u nas poezije, nema ideala, zanosa i vjere u viši duhovni život koji ne ovisi o korici hljeba, ni o pregršti zlata, ni o naslovu, ni o rangu. (...) Ali bilo ih je već koji su se stali zagrijavati i poezijom nove narodne misli što je pomalo nalazila sebi toplo gnijezdo u srodnim srcima. (...) Pa napokon, ako i padnemo, ali raspirili smo eto u gradu vatru o kojoj će se možda grijati sljedeći naraštaj ako ne budemo mogli mi. Novak, Posljednji Stipančići, 119.*
- 25** *Kao u svakom malenom narodu, pa pogotovo tako dugo uspavanom, nije tu bilo jošte uzvišene, ustaljene i trajne ljubavi za domovinu; bio je plamen, strast – probuđena mržnja na one što su posvojili u rodnoj domaji prava i prvenstvo koje ih ne ide. Novak, Posljednji Stipančići, 101.*
- 26** Gross, „O integraciji hrvatske nacije“, 187.
- 27** *Dozvolite meni da se ja dodirnem još nečega što je gotovo i važnije, nego samo obrana probitaka našeg ljubljenog rodnog grada. Sav naime narod što obitava zemlje nazvane Hrvatska, Slavonija i Dalmacija i sav narod što danas u Bosni i Hercegovini robuje turskom gospodstvu, pa i narod u Istri, po Kranjskoj i Štajerskoj, po ravnom Banatu, po svojoj Srbiji i Crnoj Gori – sav taj narod s jednim svojim milim i krasnim jezikom sačinjavaju jedno narodno jedinstvo...sačinjavao je odvajkada jednu državu pod jednim vladarom. Novak, Posljednji Stipančići, 101.*
- 28** Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti, Realizam* (Zagreb, 2005), 210.
- 29** Enver Ljubović, „Senjsko plemstvo“, *Usponi (Senj)* 15 (1999), 181-185.
- 30** Dragutin Rosandić, *Pripovjedna proza Vjenceslava Novaka* (Zagreb, 1965), 275-276.
- 31** *Duh novog doba – jednakosti ljudi – što se iza velike francuske revolucije širio nad Europom, nije još bio dopro ovamo da razara jake, gotovo neoborive kule iz kojih su gospodovali nad ogromnim većinama pojedinci bogzna koliko pravedni u kojoj davнинi ovlašteni stališi i porodice. Ni senjski plemići ne bijahu tada već ni izdaleka ono što su im još najbliži pređi bili. Plemićki mačevi rđahu u tokovima, plemići koji su se htjeli održati trgovahu i laćahu se služaba kao i ostali građani, a ono sjaja što im bijaše još ostalo, potamnjavao je vojnički stališ što ga je država nad sve ine stališe u zemlji dizala. Ali pored svega toga i mnogi plemić nije mogao dozvoliti da obični građanin ili patricij usvoji sebi njegova ozakonjena ako i prazna prava. Novak, Posljednji Stipančići, 48.*
- 32** U izvorima ga spominju isključivo kao nobiles.
- 33** Serđo Dokoza, „Problematika proučavanja dalmatinskog plemstva u srednjem vijeku“, *Povijesni prilozi* 35, (2008), 25-29.
- 34** Nataša Štefanec, „Plemstvo“, u: *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralčić (Zagreb, 2013), 91-110.

- 35 U desetoj godini govorio je pored materinjeg jezika njemački i talijanski i prevađao s latinskog. (...) S navršenom šestom godinom položio je Juraj zaključni ispit s odličnim uspjehom, a dva mjeseca iza toga poslao ga otac u Beč da u tamošnjem sveučilištu sluša pravo. Novak, *Posljednji Stipančići*, 56; 58.
- 36 Ljubović, „Senjsko plemstvo“, 181-185.
- 37 Kakvi su to bili ljudi! Kažu da su bili za čitavu glavu veći od današnjeg naraštaja, širokih pleća i brkati, a uzato mudri i pravedni. (...) A bogatstvo Vele, da onda nije moglo ni biti siromaštva u našem gradu. Kćeri starih patricija i plemića senjskih vukle bi vodu iz bunara sa srebrnim kotlićem na srebrnom lancu. Novak, *Posljednji Stipančići*, 23.
- 38 Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb, 2010), 92-99.
- 39 Ni patriciji ni plemići nisu bili bolji od svojih sugrađana. Vlast ih je tuđila rođenom narodu dižući im ugled u redovima sebi odanih ljudi te im od tog gospodskog položaja bijahu zaslepljene oči. Nije već bilo u njima snage da se krijepe mišlju na moć narodnog jedinstva i onda opru navaljujućoj bujici tuđinstva ... bijahu se izrodili u skutonoše oblasnika koji su im dijelili milosti i casti. Zapostavljanje narodnoga jezika, ljubav za tuđe, dolazilo to iz Austrije, Italije ili Francuske – i težnja da budu u volji i bliže onima koji su kruto držali u ruci vladu nad gradom, bilo je mislili su oni u savezu s pojmom "nobilita", kako su se u uspoređivanju s građanima "bez imena" zvali. Novak, *Posljednji Stipančići*, 163.
- 40 Živjela je kako je još nedavno živjelo mnogo svojim mlađim suvremeniciima skroz nepoznatih gospođa u tihim uličicama gornjega grada, u kućama sa starinskim balaturama i sa kamenim grbovima nad vratima za znak da su te kuće gradili sebi stari plemići i patriciji senjski. Novo doba nije ih trpjelo ili možda nijesu oni podnašali to novo doba kojemu nije bio po čudi da sami pišu svoje zakone, da si sami sude, da oružani vlastitim oružjem, odjeveni u svojim starinskim krojevima smjelo i ponosito stupaju. (...) Tih je ljudi nestajalo, iščezavali su malo pomalo jer je novo doba umjelo da od njihovih potomaka stvara nove sebi počudne ljude. Posljednji im potomci koji se, budi s kojih razloga, nisu mogli poistovjetiti s duhom modernog doba, bili su potisnuti u sve niže i neuglednije slojeve gradskih stanovnika, a na njihova ugledna mjesta dođoše većinom stranci. (...) Ta je moja tetka Klara bila žena vrlo ponosita, držala je puno do svoje plemenštine, pa bi se vrlo rasrdila, kad bi vidjela kakvu nudost u prostim građanskim obiteljima. Bila je inače žena dobra srca – ali onda se to toga jako držalo tko je plemić, a tko nije. (...) Taj je bunar bio nekoga Alve Pekića, koji se oženio iz kuće Domella – i on je svojoj ženi kupio takav kotlić na srebrnom lancu, dugačkom osam sežnja. (...) Poslije su osiromašili i oni te prodali lanac s kotlićem Smojverima, a ti opet nekom Kukuruzareviću iz Bosne. Novak, *Posljednji Stipančići*, 23.
- 41 Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina*, 99-105.
- 42 Od građanstva ... ljudi dobri, mnogi od njih i darovit čovjek, ali bez svih drugih uvjeta da u to važno doba stupi kao branitelj prava cijele zemlje. Nije bilo lako potaknuti "proti sablji" – kako se onda govorilo – ali samo napomenom materijalne štete grada, nepravednog posvajanja gradskog dohotka, spriječavanjem slobodne trgovine (...) s takvim barutom dao bi se potpaliti i njihov ponos. (...) Došle su te ideje građanima do ušiju, ali došlo kao nejasni i nerazumljivi zvukovi izdaleka. - Dižu se tamo u Zagrebu! rekao bi tko od građana kod čaše vina kao da se radi o dalekoj zemlji i narodu. Novak, *Posljednji Stipančići*, 78-79.
- 43 Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina*, 99-105.
- 44 A raspaljivao je narod i neki Martin Tintor, mladić od 19 godina koji je bio pisar u magistratu, ali ga je major Benetti otpustio iz službe, pošto se nije htio pokoriti njegovoj odredbi da ne čita po krčmama Kačića i Vitezovićevu kroniku o junačkoj prošlosti Senja i ratovanju Senjana s Turcima i Mlečanima. Presenetilo me je da su utopije Iliraca zašle i u ovaj kuteljak – a među kakve ljude! Kako to politizira! Ja sam te kramarčiće promatrao i slušao s nasladom (...) letjeli jedan drugome u riječ, junačili se - ne bi više da je u ubogoga grofa Janka Napoleonova vojska i sultanska blagajna (...) pokazujući smiješnost tog ciganskog junaštva.; Novak, *Posljednji Stipančići*, 121.
- 45 Kanonik Vukasović bio je glava pokreta... brzo je shvatio pokret što ga je u Zagrebu uz grofa Draškovića pravljao Gaj. Nove vijesti iz Zagreba trgoše mu živo dušu... Novak, *Posljednji Stipančići*, 122.
- 46 Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina*, 107-109.
- 47 Branka Galić, "Moć i rod", *Revija za sociologiju* 33 (2002), 225-227.
- 48 Michel Foucault, *Znanje i moć* (Zagreb, 1994), 52.
- 49 Bratoljub Klaić, *Riječnik stranih riječi* (Zagreb, 1979), 468.
- 50 Jasenka Kodrnja, "Patrijarhalnost u hrvatskoj obitelji: briga ili dominacija?", *Sociologija sela* 40 (2002), 155-156.
- 51 Isto, 156.
- 52 Isto, 178.
- 53 Neupitnost autoriteta, prema feminističkoj teoriji, duboko je povijesno i mitski utemeljena pa korijene patrijarhata treba tražiti u mitovima.
- 54 Kodrnja, "Patrijarhalnost u hrvatskoj obitelji", 177.
- 55 Galić, "Moć i rod", 231.
- 56 Kodrnja, "Patrijarhalnost u hrvatskoj obitelji", 179-180.
- 57 Dubravka Maleš, "Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu", <http://www.ffst.hr/> (posjet 15. 5. 2006.)
- 58 Podrazumijeva da se moć provodi na svim razinama na jednak način; Foucault, *Znanje i moć*, 78.
- 59 Podrazumijeva da pripisuje poredak; Isto, 78.
- 60 Isto, 65.
- 61 Maleš, "Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu".
- 62 Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od 13.-15. stoljeća* (Dubrovnik, 1994), 78; 84.
- 63 Isto, 32.
- 64 Psihološki postupak kojim se doživljaji vlastite svijesti primjenjuju na vanjske objekte.
- 65 Dejan Durić, "Autoritet i obitelj u romanu Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka", *Kroatologija* 2 (2011), 20.
- 66 Erich Fromm, *Autoritet i porodica* (Zagreb, 1989), 29.
- 67 Isto, 31.
- 68 Durić, "Autoritet i obitelj u romanu Posljednji Stipančići", 24.
- 69 Vera Stein Erlich, *Porodica u transformaciji* (Zagreb, 1964), 20; *Bio je čovjek koji je znao zapovijedati i mučke i koji se vrlo ojađen pokazivao ako mu nijesu u kući smjesta umjeli čitati njegove želje i zapovijedi s lica.* Novak, *Posljednji Stipančići*, 43.

- 70** *Mi se nijesmo ljubili. (...) Za nj su ženskinje bile stvari. Mati bi kriomice gdjekada uspjela da me poljubi; pred ocem nije to smjela raditi, zato me on nije ni puštao u njezinu blizinu jer se bojao da ne poprimim ropsku žensku čud. Kod kuće je bio strah ukućana. (...) Kuću je držao u vojničkom zaptu, ne izuzimajući dapače ni mene. Novak, Posljednji Stipančići, 176.*
- 71** Janeković Römer, *Rod i grad*, 132.
- 72** Isto, 178.
- 73** Marijeta Rajković, "Život žene u selima senjskog bila", *Senjski zbornik* 30 (2003), 539-540.
- 74** Janeković Römer, *Rod i grad*, 179.
- 75** Galić, "Moć i rod", 228; *Mlada Valpurga nije polazila za Antu iz ljubavi, a nije joj on bio ni odvratan. Imovina njezina oca bila je već propala – no u naručaj Antin dovelo ju je njezino nepoznavanje svijeta. Zapt, gotovo na istočnjački strog ondašnji odgoj ženske djece držao ju je sve do te dobi daleko od svijeta ... on je nastojao da ju što bolje zaštiti protiv upoznavanja svega što bi je moglo njemu otetiti, raspršivši joj želju. (...) jedva se mogla pokazati izvan njegova društva – ni u crkvu nije išla sama; on bi je tamo pratio. Novak, Posljednji Stipančići, 29-30.*
- 76** *Dobročudna od prirode, a odgojena u roditeljskoj kući odgojem koji je gušio u ženskoj djeci svaku samostalnost, podvrgla se vrlo lako njegovoj volji i bila je u sebi uvjeren da ne može pripadati nego njemu, da je svijet svake žene optočen ovako samo s mužem koji ju je usrećio otevši je djevojaštvu. Novak, Posljednji Stipančići, 30.*
- 77** *Ona se povrh toga divila njegovim gospodskim navikama što ih je donio iz daleka svijeta i njegovom kratkom odriješitom sudu o svim javnim ljudima, prilikama i poslovima; priviknula se da samo na izjavu njegove volje čeka i ona kao što i ostala služinčad u kući i da se svaka njegova zapovijed vrši sa strahom i žurbom – sve to ulijevaše joj osobito poštovanje spram zakonitog supruga, dočim je njezina sloboda ugasnula posve i ona bila u njegovoj kući – slobodna ropkinja. Novak, Posljednji Stipančići, 32.*
- 78** Durić, "Autoritet i obitelj u romanu Posljednji Stipančići", 25-26; *Ona je dapače o Stipančiću koji joj je umio samostalnost u životu potpuno izbrisati, držala s uvjerenjem da je vrlo dobar – tek ponešto nagao i svojeglav čovjek. Novak, Posljednji Stipančići, 116.*
- 79** Durić, "Autoritet i obitelj u romanu Posljednji Stipančići", 27; *...a sretna je bila i Valpurga jer onoga što joj nije moglo ili nije smjelo biti, nije dospjela nikad ni da poželi; pred time čuvala ju sve tihe prilike porodičnog života. (...) Proći će dan dva – mislila ona – pa će sve opet biti po starom. I ona je doživjela od Stipančićeve samovolje toliko uvreda i nemilih prizora – doživjela, pa preživjela. Slobodu i pravo žene moralo se u njezinoj duši tražiti sitnozorem. Novak, Posljednji Stipančići, 116.*
- 80** *Djevojka naoko mnogo mlađa od svoje dobi; njezin bijeli, fini, gotovo prozirni ten slabašnog lica (...) umjetnički izdijeljen ideal mlade ženske glave od najbjeljeg mramora (...) sjena poluotvorenih očiju i mali otvor sitnih usta dao se jednako pomišljati kao čas gdje se duh oprašta sa svojim tjelesnim oblikom – i kao otajstveni moment (...) činio se taj prizor da od andeoske pojave umiruće djevice dolazi nečujna zapovijed: Pokloni se! Novak, Posljednji Stipančići, 203.*
- 81** *Lucija je bila vrlo živahna djevojčica te je Valpurga poradi toga pretrpjela mnogo prigovora od Stipančića koji je upoče za Luciju malo mario i samo jedno u pogledu njezinog odgoja odriješito zahtijevao: da ne smije na ulicu gdje bi došla u dodir s gradskom dječurlijom. ... Da te vidi milostivi gospodin! Ti bi na stube i možda – Bog budi s nama – na ulicu! U glavi stare Veronike odrazilo se na svoj način Stipančićevo uvjerenje da će rođeno gospodarstvo djece stradati ako zađu na ulicu među običnu gradsku djecu. Novak, Posljednji Stipančići, 51.*
- 82** *Zatim bi sjeo, ne govoreći niti riječi, Stipančić u vrh stola, zdesna mu Valpurga, a slijeva Juraj (...) prvi bi uzelo jelo Stipančić i Juraj (...) a onda bi došle na red mati i sestra (...) ja i otac večerali smo meso, ribu, a mati je kuhala za se i za Luciju prostije jelo ... Kad je Luciji bio šest godina dozvoli otac da smije i ona sjediti za obiteljskim stolom. To je bila velika radost za Valpurgu koja bi znala reći: Bože moj, zašto smo mi ženske na svijetu? Eto sva briga očeva ide sinu, a ova sirotica kao da i nije naše dijete. (...) jelo se kao obično bez razgovora, od prilike onako kako se radi u kakvoj poslovnici. Novak, Posljednji Stipančići, 56.*
- 83** Durić, "Autoritet i obitelj u romanu Posljednji Stipančići", 31; *Zato je Lucija rasla uz majku jednako kao za prvih dana svoga djetinjstva. Za njezin odgoj nije otac ni pitao (...) ipak je znala gdjekada tražiti Valpurgu troška da se Luciji nabave nova odijela i druge sitnice. On bi tada dokazivao da se od žene ne može više zahtijevati nego da bude dobra domaćica i vjerna supruga koja umije razumijeti svoga muža i tako mu ugoditi. Ako bi se ovu što okliznulo iz ruku, pošla bi da mu digne mati, ako meni, služila me Lucija ako ne i sama mati i tako sve drugo. Novak, Posljednji Stipančići, 172.*
- 84** *Zdenka Janeković Römer, Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma (Dubrovnik, 1999), 124; Sudac Zenker šalje svoju Emu, Lucijinu vršnjakinju u veliki ženski zavod u Gradac (...) možda bi s njome išla i naša Lucija, nju držimo kao pastorku, a ipak se već danas počelo gledati na uzgoj djevojaka. - Tebi vazda dolazi na um nešto što ne može biti. Misliš li da to nije trošak? Bit će dobra kućanica a to je glavno. Uostalom dokle Juraj ne dobije uglednije mjesto on će trebati neprestano potporu kuće. Novak, Posljednji Stipančići, 63.*
- 85** *Lucija kojoj je glavni osjećaj prema ocu bio, da je u kući vrhovna glava i da se poradi toga ne smije glasno govoriti i tčrati hodnicima (...) Iza toga plesa opazila se velika promjena, ta se promjena ticala poglavito Stipančića i Lucije. Ako je i znala da otac kojega se prije toliko bojala, ne trpi, što boravi izvan kuće, pa bilo s prijateljicama i iz najodličnijih obitelji, ona se nekako najednom prestala i u tome obzirirati na njegove želje i zapovijedi (...) i koliko je to njezino čežnuće za društvom bilo neobuzdano, opet ga je neumoljivo sapinjala tvrdokorna vlast oca. Novak, Posljednji Stipančići, 75.*
- 86** Durić, "Autoritet i obitelj u romanu Posljednji Stipančići", 38; *Sad mu je smjelo pokazivala u oči da čuti njegovu nepravdu i da ima u nje nekog ponosa koji*

- joj ne da se priljubi ocu kako se kćeri pristoji. Ispod njegove krute vlasti otimala se svaki dan više u slobodu. (...) Lucija nije tajila da ona i otac zamijenjuju uloge te on njoj postaje što je ona bila prije njemu: stvar. Novak, *Posljednji Stipančići*, 110.
- 87** Ali kakvi otac? Odgovili ste me ovdje kao u tamnici. Zaboravila si se kako se ne bi smjela nikada zaboraviti ni pred sebi ravnom, a jedva pred mojom sijedom kosom koja je poradi vas pobijelila. Ne vjerujem da shvaćaš što si učinila. Varala si me nelično, prosto varala jer si mi slagala u oči. Da i nijesi žensko, teško bih svomu djetetu tako što zaboravio, a ovako – velim ti, ne znaš što si uradila. (...) Žensko je, kad stane gubiti stid, padat će nizbrdice i onda moramo biti pripravnici od nje na svako zlo, na najveću sramotu u koju može upast ženska. Ako sam ženska imam i ja zdravog razuma da shvaćam svijet i srce koje mi kaže da ima drugačijega života nego je ovaj. Novak, *Posljednji Stipančići*, 113.
- 88** Bila je uvjereni da je Alfred ljubavi, a o sebi je mislila samo to da joj njegova ljubav godi, te da je on onaj na koga bi čitajući očeve romane pomišljala da će ju dići iz tog tamnog, mrtvog stanovanja i povesti u slobodan i otvoren svijet. Novak, *Posljednji Stipančići*, 167.
- 89** Ovdje se misli na spolni odnos Lucije i Alfreda, koji je Lucija protumačila kao osnovu za zaruke i brak.
- 90** Durić, "Autoritet i obitelj u romanu *Posljednji Stipančići*", 39.
- 91** Tradicionalističke i liberalne.
- 92** Vjekoslava Jurdana, "Lik Lucije Stipančić u svijetlu problematike pobačaja", *Nova Istra* 8 (2003), 27-29.
- 93** Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina*, 206.
- 94** Jurdana, "Lik Lucije Stipančić", 30.
- 95** Stein Erlich, *Porodica u transformaciji*, 57.
- 96** Isto.
- 97** Durić, „Autoritet i obitelj u romanu *Posljednji Stipančići*“, 24; On bi se zanio za Jurja, gledao ga u sjajnoj plemićkoj odori, krasna i umna kako mu se klanja grad, zemlja i prvaci i onda bi završile njegove misli u nekoj silno bogatoj i moćnoj aristokratskoj obitelji negdje u Pešti ili Beču gdje se vjeri s jedinicom kćerkom i vraća bogato rodnoj kući imovinu. Novak, *Posljednji Stipančići*, 64.
- 98** Mi smo pozvani da se dignemo više nego obični ljudi. (...) Ti si jedini Stipančić, na tebi ostaje pleme. Ja ću te odgojiti i uputiti kojom ćeš stazom poći da se dignesh do velikog ugleda i moći. (...) Obožavanje, što ga je Ante pokazivao naspram svom sinu otkako je otkrio u njemu potpuno naslijeđene svoje duševne sposobnosti. (...) Njegove su misli bez dvojbe boravile neprestano uz sina. Novak, *Posljednji Stipančići*, 31.
- 99** Fromm, *Autoritet i porodica*, 32.
- 100** Pamti što ću ti reći! Ovo možeš samo ti glavom što si je baštinito od svoga oca. Gdje budeš, moraš biti prvi – ti si Stipančić! (...) Moja mržnja protiv njih mora živjeti u tebi, mome sinu: hoću da ju ovim spisom kao žlijebom ulijem iz svog srca u tvoje! (...) Vragu budi prijatelj, ali svom rodnom gradu nikada! Novak, *Posljednji Stipančići*, 55.
- 101** Durić, „Autoritet i obitelj u romanu *Posljednji Stipančići*“, 25.
- 102** Mi nijesmo živjeli kao što žive obitelji. Do toga sam pogleda došao iz vanjskog svijeta retrospektivom ... Sad znam da sam oca naprama sebi doživljavao kao suhoparnoga, dosadnoga i neumoljivog pedagoga koji je knjigu života pročitao samo iz sebe i iz tiskanih djela ... On je uopće držao da se čovjek mora odgajati onako, kako iz drva teše kip : Sokrat, Napoleon, papa ili poljski Židov – po volji! Mislio je da se svi ljudi moraju kretati svojim mislima i voljom po njegovoj komandi kao odjel vojnika. Novak, *Posljednji Stipančići*, 171-172.
- 103** Ženijalna glava! Ako se meni što dogodi, prodaj i krevet ispod sebe da dovrši nauke. Od toga ćeš dječaka doživjeti više nego možeš i pomisliti. (...) Ne zaboravi nikada da si patricijski sin, pokaži to i vanjšinom (...) ne šteti gdje ne bude trebalo da se tim načinom očituje tvoje gospodsko porijeklo. Novak, *Posljednji Stipančići*, 60.
- 104** Kad je čuo da ja i Alfred znamo mađarski, bio je oduševljen što može u svom materinjem jeziku s nama govoriti. A kad je tek u razgovoru doznao što držimo do naših Iliraca, morali smo se pobratimiti. Do kraja bilo je već i smješno njegovo političko razlaganje o ogromnoj budućnosti mađarske države. Sreća te izim nas dvojice ne znaju mađarski. (...) Još isti dan donese joj vojnik vrlo učtiv odgovor kojim joj Horvat javlja da je službeno priopćeno magistratu da je njen sin Juraj promijenio svoje ime i prezime u Gyorgy Istvanffy. Novak, *Posljednji Stipančići*, 182.
- 105** Mislim naime: gle, ja imam živu majku i sestru, a nemam sestre ni majke, pa ne poznajem ona čuvstva što ih drugi ljudi za svojtu osjećaju. Ne bih znao reći jesam li što i koliko time izgubio. Ipak se čini da bi mi bilo draže kad bih ja mogao ljubiti svoju majku i sestru: od takove ljubavi ima čovjek ako ništa više, a ono barem toliko koliko imaju od svoje vjere oni koji vjeruju ... ja sam dakle zarana i sasvim sistematično bio odgovoren za očevo načelo da su ženske – barem one u našoj kući – stvari. Novak, *Posljednji Stipančići*, 172.
- 106** Klaić, *Riječnik stranih riječi*, 126.
- 107** Foucault, *Znanje i moć*, 76.
- 108** Isto, 77.
- 109** Isto, 78-79.
- 110** Janeković Römer, *Okvir slobode*, 76.
- 111** Isto, 76-77.
- 112** Gledao ih kako sve njihove nade rastu iz skladišta lijesa i kukuruze i zalih dalmatinskog vina što se odvažalo preko Vratnika. Novak, *Posljednji Stipančići*, 37.
- 113** Zapravo putovao je on (Ante) tada u Trst da sklopi ugovor s jednom tršćanskom kućom poradi prodaje svog velikog vinskog skladišta što se dolje kod mora nalazilo. Trgovinom se on naime nije htio baviti, a kako se baš našao u neprilici za gotov novac, dođe mu dobro kupovna ponuda za skladište od te kuće koja je zasnovala u Senju veliku trgovinu šumskom robom iz Krajine i Bosne. Novak, *Posljednji Stipančići*, 39.
- 114** Malo ih je koji su nama ravni, a ovdje u ovom gnijezdu kramara, krojača i postolara baš nitko! (...) A htio sam pokazati toj umišljenoj gospodi koja na tjelovskoj procesiji pašu plemićki mač, a žive od kramarije i dave se grahom, palentom i giricama: kako se dolikuje živjeti pravome plemiću kojemu nije u trgovini kukuruzom zahirila plemićka svijest i plemićki ponosi! (...) A nije bio bolji ni pametniji od njih. Dapače obratno: oni su svoj položaj shvaćali i izrabljivali ga. Trgovali su čime su mogli i primali službe kakve im je davala vlast – a on nije htio ni jedno ni drugo, htio je biti samo prvi. Novak, *Posljednji Stipančići*, 41.

- 115 Fromm, *Autoritet i porodica*, 20.
- 116 Što obilje a što valjda i porodični ponos stadoše u staroga Pavla buditi uspomenu na staru tradiciju po kojoj su Stipančići stajali nekada u prvim i najuglednijim redovima Senjana. Ali starog domaćeg gospodstva, što ga bijahu pojedinci, budi svojim duševnim sposobnostima i znanjem a još češće slavom u bojnjoj okršaju stekli, nestajalo je; već se otac Ante Stipančića – patricij i krčmar – stao bio ogledavati za sjajem sablje i kićenom odorom austrijskog vojnika – a navlastito odonda, pokle je cesar i kralj Josip II. (...) pa gle, baš to omrazi starom Stipančiću krčmu i brodarenje i on stane spremati sina Antu za vojnički stališ. Novak, *Posljednji Stipančići*, 29.
- 117 (...) naručio je bio Ante Stipančić za se odijelo senjskih plemića iako je to bio prekršaj gradskih statuta od Marije Terezije, gdje su priličnom točnošću i ovakve sitnice u pravima plemića i patricija bile naznačene. (...) Stipančić mora predati plemićki mač na koji prava nema, senjskom magistratu. Zabranjuje mu se unaprijed nositi plemićko odijelo (...) osuđuje se na globu od stotine carskih forinta u zlatu. Novak, *Posljednji Stipančići*, 30.
- 118 Fromm, *Autoritet i porodica*, 21-22; *Ti si jedini Stipančić, na tebi ostaje pleme. Ja ću te odgojiti i uputiti kojom ćeš stazom poći da se digneš do velikog ugleda i moći. (...) Sav su mu autoritet bile vlastite misli koje su bile najvećim dijelom krive. Barem je kod mene pošlo sve drugim putem nego je on pomišljao.* Novak, *Posljednji Stipančići*, 182.
- 119 *A nije išlo zato što je u isti čas tražio uporište na različitim stranama – jer vlastitog nije imao. Nije bio ni političar. Da je poživio, ja kriv, ako ga ne bi našao i među našim Ilircima. Bio je Austrijanac, Francuz, Talijan i Mađar istovremeno. Našao sam iza njega tužaba na francusku vladu protiv Austrijanaca i na austrijsku generalkomandu protiv građana koji su voljeli Francuze. (...) I već se radovao svom govoru na požunskom saboru gdje će zanjati mađarske velikaše idejom da će grad Senj pohrliti u naručaj viteškog mađarskog naroda.* Novak, *Posljednji Stipančići*, 125.

Echoes of Politics in the Family: *Posljednji Stipančići* and Croatian 19th Century Cultural and Political Milieu

Summary

The main aim of this research paper is to analyze and discuss authority within the family and society in Senj in the 1st half of the 19th century. At that time, a critical attitude towards authority figures was considered taboo because of the close connection between authority and power that permeated society and everyday life. In the analysis of these phenomena, the novel *Posljednji Stipančići* (lit. The Last of the Stipančić Family) by Vjenceslav Novak is taken into account. The novel also reflects the socio-political changes both in the private and public sphere. In addition, the peculiar political, social and economic position of Senj is depicted - the discussion about integration processes and "Revival" period during the Croatian national movement is mentioned in the novel. Foucault's theory of micro-power is used to describe how the distribution power within a family influences relationships between its members. The complexity of public authority and its connection to the social status and public office is also outlined in the paper. All these different theories and views are taken into account in the analysis of historical families and individuals, who were the inspiration behind the characters in Novak's novel.

Keywords

power, authority, family, Senj, Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*, Michel Foucault, 19th century

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XIV, broj 14, 2019.

Glavni i odgovorni urednik
Mihaela Marić

Zamjenik glavnog urednika
Saša Vuković

Uredništvo
Matea Altić, Ivan Grkeš, Marta Janković,
Mario Katić, Igor Krnjeta, Mihaela Marić,
Petar Plastić, Saša Vuković

Urednici pripravnici
Andrija Banović, Alen Obrazović,
Alen Okreša

Redakcija
Matea Altić, Andrija Banović, Ivan Grkeš,
Marta Janković, Mario Katić, Igor Krnjeta,
Mihaela Marić, Alen Obrazović, Alen Okreša,
Petar Plastić, Saša Vuković

Tajnik uredništva
Petar Plastić

Recenzenti
dr. sc. Miroslav Bertoša
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Branimir Janković
Marko Lovrić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Josip Mihaljević
dr. sc. Jasmina Osterman
dr. sc. Martin Previšić
Filip Šimetin Šegvić, asist.
dr. sc. Ivica Šute

Lektura i korektura
Franka Belović, Danijel Blazsetin, Lucijan
Borić, Paula Bradić, Katarina Cukovečki,
Paula Fajt, Tanja Jelinić, Ivana Kovačić,
Ema Maglić, Mateja Papić, Borna Treska

Oblikovanje
Tomislav Vlanić

Prijevod s engleskog jezika
Mateo Gospić, Paula Fajt, Alen Obrazović

Izdavač
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb

Tisak
Tiskara Zelina d.d.

Naklada
Tiskano u 150 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima
izražavaju isključivo stavove i mišljenja
autora i ne predstavljaju nužno stavove i
mišljenja uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Centar za komparativnohistorijske i
interkulturne studije Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb
(za: Uredništvo Pro tempore),
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

Kontakt
pt.urednistvo@gmail.com